

دیوان

ISSN: 2706-6428 E-ISSN: 2707-7462

ژورنال علمی - تحقیقی بین المللی دیوان

دیوان نړیوال علمی - څیړنیزه ژورنال

مجلة دیوان الدولية للبحوث العلمية

DİWAN Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi
DİWAN International Scientific and Research Journal

جلد: ۰۴ شماره: ۰۲ سال: ۱۴۰۲

Volume: 4 Issue: 2 Year: 2023

İslam Aile Hukuku Bağlamında İnsansılarla Evlilik Marriage with Humanoids in the Context of Islamic Family Law

ازدواج با انسان نماها در چارچوب قانون خانواده اسلامی

الزواج من الروبوتات و قوانين الأسرة الإسلامية

Doi: <http://dx.doi.org/10.48117/Diwan.2023.34>

بیلدیرای سپاهی * فاطمه جانپولات *

Makale Bilgisi / Article Information

Makalenin Türü/Article Type: Araştırma makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Received Date: 14.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.06.2023

معلومات مقاله / بیانات المقال

نوع مقاله / نوع المقالة: تحقیقی / البحثي

تاریخ دریافت مقاله / تاریخ استلام المقال:

تاریخ پذیرش مقاله / تاریخ قبول المقال:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal

tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by Turnitin. No

plagiarism detected.

این مقاله توسط نرم افزار تورنیتین (Turnitin) بررسی شده

(plagiarism) یا سرقت ادبی تثبیت نگردیده.

قد خضع المقال لبرنامج فحص الانتحال (Turnitin) و لم

يُثبت أنه من السرقات الأدبية.

نحوه ارجاع دهی از این مقاله در پاورقی

بیلدیرای سپاهی و فاطمه جانپولات، "ازدواج با انسان نماها در چارچوب قانون خانواده اسلامی"، مجله دیوان ۲/۴ (سرطان ۱۴۰۲)، ۱۲۹-۱۷۴.

Atıf

Yidiray Sipahi ve Fatma Canpolat, "İslam Aile Hukuku Bağlamında İnsansılarla Evlilik", *Diwan Dergisi* 4/2 (Temmuz 2023), 129-174.

* استاد دانشکده شرعیات دانشگاه محمد عاکف ارسوی بوردور/ ترکیه.

ORCID ID: 0000-0002-1697-9159

* استاد دانشکده شرعیات دانشگاه محمد عاکف ارسوی بوردور/ ترکیه.

ORCID ID: 0000-0001-5812-9411

Özet:

Otomasyonun ve küreselleşmenin aynı anda ve büyük bir hızla çarpıcı bir şekilde geliştiği bir çağ yaşamaktayız. Bu yeni çağ, dünyayı sanayi devrimine denk bir ölçüde değiştirmektedir. Meydana gelen gelişim ve değişimde otomasyon, yapay zekâ ve robot bilimi hızla hayatımıza girmektedir. Buna bağlı olarak yaşadığımız değişimler kaçınılmaz bir şekilde karşımızda durduğu gibi becerilerimizi sınavarak her şeyimizi etkileyecek bir boyuta ulaşmış görünmektedir. Burada sorun bu yenedünyaya uyum sağlamada kullanılacak ve hiçbir makinenin kopyalayamayacağı güçlü yönlerimizi koruyabilecek miyiz? Çünkü bu yeni çağda meydana gelen uygarlığın hoşnutsuzlukları ile karşı karşıyayız. Teknolojinin, cinsellik merkezli meydana getirdiği sorunlarla ve hukukun yapı taşlarıyla oynadığı görülmektedir. Erkek ve kadının önce beyni şimdi ise bedeninin teknolojik formu olan insansı sorunu belirlemiştir. Sorunun derinliğine inildiğinde ortaya çıkan soru(n), insan beyninin modellenirken libidosunun ihmal edilip edilmeyeceğidir. İçinde bulunduğumuz modern dönemde birçok şey gibi evlilik de tüketilmeye yüz tutmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen sevgi, şefkat ve merhamet duygularına yüklenen anlam, teknolojik imkânlarla nasıl karşılanacaktır? Kur'ân, üç en temel insan duygusunu "sükûn (cinsel ve duygusal doyum)" kavramı ile tanımlamasının yanında bu duyguların kazanımının cinsellik temelli ve cinsel emniyeti ifade eden aile ile gerçekleşeceğini belirtmiştir. Aile kavramı bir yönüyle kadın ve erkeğin birbirinden cinsel yönden istifade ederek üremenin sağlanması anlamına geldiği gibi toplumun en küçük temel birimini oluşturmaktadır. Son zamanlarda gündemde yer tutan insansılarla evlilik, aile yapısına farklı perspektiften bakmamızı sağlamıştır. Bu sebeple aile yapısını bozan çeşitli evlilik şekillerine bakan insanların eğilimlerinin de farklı olduğu görülmektedir. Bu düşüncenin altında yatan psikolojik ve sosyal nedenlerle, insansılarla evliliğin dinî hukukta incelenmesine ihtiyaç vardır. İnsansılara hukukî statünün tanınıp tanınmayacağı ya da nasıl bir statünün tanınması gerektiği evlilik bağlamında değerlendirilmelidir. Hukukta eylemleri anlamlı kılan özgür iradedir. O zaman nikâh akdine, nikâhın mevzuu (gayesi) açısından bakıldığında; aşk özgür iradeye bağlıysa tarafların birbirinden cinsel yönden yararlanmasını mümkün kılan akıt, insansılarla olabilir mi? sorusunun cevaplanması gerekmektedir.

Abstract:

We are faced with the dissatisfaction of civilisation in the age of artificial intelligence. We are living in an age where the building blocks of law are played with the problems caused by technology centred on sexuality. First the brain of men and women, and now the technological form of the body, the humanoid problem has emerged. When we go deeper into the problem, what emerges is whether the libido will be neglected while modelling the human brain. In the modern period we are in, marriage, like many other things, is about to be consumed. How will the meaning attributed to the feelings of love, compassion and mercy mentioned in the Qur'an be met with technological means? The Qur'an meets these three most basic human emotions with the concept of "tranquility (sexual and emotional fulfilment)". Accordingly, the Qur'an states that the acquisition of these feelings will be through the family, which is based on sexuality and expresses sexual security. The concept of family, in a way, means ensuring the reproduction of men and women by benefiting from each other sexually. In addition, the family constitutes the smallest basic foundation of society. Marriage with humanoids, which has been on the agenda recently, has made us look at the family structure from a different perspective. For this reason, we see that the tendencies of people who look at various forms of marriage that disrupt the family structure are different. Along with the psychological and social reasons underlying this idea, there is a need to examine marriage with humanoids in religious law. Whether or not humanoids should be granted legal status or what kind of status they should be granted should be expressed in the context of marriage. It is the free will that fulfils the meaning of what is expressed on the legal level. Then, when we look at the marriage contract in terms of the subject (purpose) of marriage; if love depends on free will, can the contract that enables the parties to benefit from each other sexually be with humanoids?

Anahtar Kelimeler:

Hukuk, İslam Hukuku, Nikâh, Yapay Zekâ, İnsansı, Cinsellik, Sukûn.

Kecsywords:

Law, Islamic Law, Marriage, Artificial Intelligence, Humanoid, Sexuality, Calm.

چکیده:

ما در عصری زندگی می‌کنیم که اتوماسیون و جهانی شدن به طور چشمگیری همزمان و با سرعت زیادی در حال توسعه هستند. این عصر جدید در حال تغییر دادن جهان در مقیاسی معادل انقلاب صنعتی است. در توسعه و تغییراتی که رخ می‌دهد اتوماسیون، هوش مصنوعی و ریاتیک به سرعت در حال ورود به زندگی ما هستند. در نتیجه، تغییراتی را که تجربه می‌کنیم بطور بلامنازعه در مقابل ما قرار دارند به نظر می‌رسد به ابعادی نیز رسیده‌اند که با محک زدن مهارت‌های ما همه چیز ما را تحت تاثیر قرار داده‌اند. سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا ما قادر خواهیم بود نقاط قوت خود را حفظ کنیم که هیچ ماشینی نمی‌تواند از آن کاپی برداری کند و برای سازگاری با این دنیای جدید می‌شود از آن استفاده کرد؟ زیرا ما با نارضایتی‌های تمدنی که در این عصر جدید رخ می‌دهد مواجه هستیم. به نظر می‌رسد که فناوری با مشکلاتی که در محوریت تمایلات جنسی و اساسات قانون قرار دارند بازی می‌کند. مشکل انسان نما در ابتدا به شکل مغز زن و مرد و اکنون به شکل تکنولوژیکی بدن پدیدار شده است. وقتی به عمق مسئله می‌رویم مسئله‌ی که بروز می‌کند این است که آیا تمایلات جنسی هنگام مدل‌سازی، مغز انسان نادیده گرفته می‌شود یا نه. در عصر مدرنی که ما در آن زندگی می‌کنیم، ازدواج نیز مانند بسیاری چیزهای دیگر در آستانه نابودی قرار دارد. معنای که در قرآن کریم به احساساتی چون محبت، شفقت و رحمت داده شده است با امکانات تکنولوژیک چگونه مورد پذیرش قرار خواهند گرفت؟ قرآن سه احساس اساسی انسان را با مفهوم «آرامش (رضایت جنسی و عاطفی)» تعریف می‌کند و بیان می‌دارد که کسب این احساسات با خانواده که مبتنی بر تمایلات جنسی و بیانگر امنیت جنسی است، محقق می‌شود. مفهوم خانواده به نوعی به معنای بهره‌مندی جنسی زن و مرد از یکدیگر و فراهم سازی تولید مثل است و کوچکترین واحد اساسی جامعه را تشکیل می‌دهد. ازدواج با انسان‌نماها که اخیراً در دستور کار قرار گرفته‌اند، برای ما زمینه این را فراهم ساخته که ما از منظر دیگری به ساختار خانواده نگاه کنیم. به همین دلیل به نظر می‌رسد که گرایش‌های افرادی که به انواع ازدواج که ساختار خانواده را بر هم می‌زند، نگاه می‌کنند نیز متفاوت است. به دلایل روانشناختی و اجتماعی زینبای این ایده، نیاز به بررسی ازدواج با انسان نماها در قوانین دینی است. اینکه آیا باید به انسان نماها وضعیت حقوقی اعطا شود یا نه، و یا چه وضعیتی برای آن‌ها باید قانونی گردد باید در زمینه ازدواج ارزیابی شود. در حقوق آنچه که اعمال را معنی می‌بخشد اراده آزاد است. پس در آن حال لازم است به این سوال پاسخ داده شود: وقتی از منظر موضوع ازدواج (هدف) به عقد نکاح نگاه کنیم؛ اگر عشق وابسته به اختیار باشد، آیا عقده‌ی که امکان بهره‌مندی طرفین از یکدیگر را فراهم می‌کند، می‌تواند با انسان نماها شکل بگیرد؟

واژه های کلیدی:

حقوق، حقوق اسلام، نکاح، هوش مصنوعی، انسان نما، تمایلات جنسی، آرامش

الملخص:

نعيش في عصر تتطور فيه العولمة والتشغيل الآلي بشكل كبير، وبهذا التطور العالم في تغيير واسع يعادل الثورة الصناعية، وبذلك يدخل الحياة البشرية التشغيل الآلي، والذكاء الاصطناعي، والروبوتات بسرعة. والسؤال هنا هل نتمكن من الحفاظ على نقاط قوتنا حيث لا يمكن لأي جهاز نسخها وفي الوقت نفسه يتم استخدامها لمحاكاة هذا العالم الجديد؟ لأننا نواجه الاستياء حضارياً والذي يحدث في هذا العصر. وبناء على ما نمر به من التغييرات في عصرنا هذا؛ يظهر أنها وصلت إلى أبعاد أثرت على كل شيء في حياتنا. ويبدو أن التكنولوجيا والمستجدات تتلاعب بالمشكلات التي تركز على الرغبات الجنسية وأسس القانون أيضاً. وظهرت الروبوتات في بدايتها في مجال أدمة الذكور والإناث من البشر والآن بالشكل التكنولوجي للجسم عمومًا. ولو ركزنا في عمق الموضوع قليلاً نتساءل؛ هل يتم إهمال الميول الجنسية والدماغ البشري عندما يتم صنع الأنموذج منها أم لا؟ وفي العصر الحديث الذي نعيش فيه، الزواج على وشك النسيان والإهمال مثل العديد من الأشياء الأخرى، فكيف تواجه المعاني القرآنية كالمودة والرحمة والحبّ الإمكانات التكنولوجية؟ ويعرّف القرآن الكريم المشاعر الإنسانية الأساسية الثلاثة بمفهوم "السكينة والرضا الجنسي والعاطفي" ويفيد بأن اكتساب هذه المشاعر لا يتحقق إلا للأسرة التي بنيت على الرغبات الجنسية وحققتم الأمان الجنسي، ومفهوم الأسرة يعني بطريقة ما المتعة الجنسية للرجال والنساء، وتوفير التكاثر والتناسل الصحيح، وهي تشكل أصغر وحدة أساسية في المجتمع. ودفعنا ظاهرة الزواج من أشباه البشر والروبوتات مؤخراً إلى النظر في تكوين الأسرة من منظور آخر. ولذلك تختلف رغبات الأشخاص الذين يعتقدون أنواع الزواج التي تعطل بنية الأسرة وتهمل أهدافها. وهذه الاعتقادات بشأن الزواج من الروبوتات تقتضي الدراسة في ضوء القوانين الدينية، وذلك لأسباب نفسية واجتماعية، وهل يجب منح الروبوتات الوضع القانوني في هذا الشأن أم لا؟ أو الوضع الذي يجب تقنينه بالنسبة لها. وفي القانون، ما يعطي معنى الأفعال هو الإرادة الحرة، وفي هذه الحالة لا بدّ من الإجابة على هذا السؤال. عندما ننظر إلى عقد الزواج من وجهة نظر موضوع الزواج (الهدف)؛ إذا كان الحبّ يعتمد على الإرادة الحرة، فهل يمكن تكوين عقد يسمح للطرفين المتعة الجنسية من الروبوتات؟

الكلمات المفتاحية:

الحقوق، الحقوق الإسلامية، النكاح، الذكاء الاصطناعي، الرغبات الجنسية، السكينة

Giriş

Genel anlamda olay, doğadaki tüm değişikliklerdir. Hukuk düzeninin kendisine sonuç bağladığı olaylara ise hukukî olay denilir. Buna göre olayın kaynağı dikkate alındığında iki tür hukukî olay karşımıza çıkmaktadır: Doğa olaylarından ve insan davranışlarından kaynaklanan hukukî olaylar. İnsan davranışlarından kaynaklanan olaylara gelince, insan iradesi sonucu ortaya çıkan harekete dayalı ve hukukun kendisine sonuç bağladığı durumlardır. İnsanın iradesine dayalı (human behaviours) meydana gelen hukukî olaylar da kendi içinde ikiye ayrılmaktadır ki, bununla kastedilen hukukî fiil ve hukukî işlemlerdir.¹

Hukukî fiiller, hukuka aykırı olabilecekleri gibi, hukuka uygun olabilirler. Hukuka aykırı olan hukukî fiillerde suç, cürüm, haksız fiil ve kabahat sayılırken; hukuk düzeninin istediği şekilde olan hukukî fiillerde insan hareketleri meşru kabul edilir. İnsandan sâdır olan fikir (ikrar), his (duygu) ve irade açıklamaları (hukukî işlem), hukuka uygun fiiller ise kendisine sonuç bağlanmaktadır. Örnek üzerinden ifade edilecek olursa borç alma; günlük hayatlarında kişilerin sevgi, nefret, saygı, kızgınlık, affetme gibi duygu açıklamaları ve irade açıklamaları gibi durumlara hukukî işlem atfedilerek hukukî sonuç bağlanabilmektedir. Hukukî anlamda sonuç doğuran irade açıklamaları da tek taraflı olabileceği gibi sözleşmeler ve kararlar yoluyla çok-taraflı olabilmektedir.² Burada insansılarla evlilik sorununun hukukî zeminde ele alınması ve hukukî bir işleme konu olması bakımından önemli olan bir kaydın düşülmesi gerekir ki o da hukuka konu olabilecek insan davranışlarının “sağlararası ve ölüme bağlı hukukî işlemler” şeklindeki ikili ayrımıdır.³

Teknoloji dünyasının algılarımızla oynaması, kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Teknolojiye bağlı olarak her şey çok hızlı bir şekilde değişim göstererek hızın ve hazın kontrolsüz bir şekilde çok fazla arttığı bu dönemde, teknolojinin yıkıcı etkisine diğer pek çok alanda olduğu gibi evlilik müessesesi de maruz kalmaktadır. Mutlu, huzurlu ve sağlıklı nesil yetiştirmek için yapılan evliliklerin son zamanlarda bu amacından saptırıldığı gözlemlenmiştir. Değişik evlilik şekilleriyle toplumsal yapı bozulmakla kalmayıp bireyi psikolojik olarak etkilemiş ve aile kurumuna büyük hasarlar vermiştir. Son zamanlarda üretilen hümanoid (insansı) robotlarla kimi insanların aşk yaşamaları ve onlarla evliliğin mümkün kılınması çok uzakta olmayan bir gelecekte rağbet göreceği bir ilişki türü olarak düşünülmektedir. Çünkü insana özgü birçok niteliğin, insanın gerek beyni gerekse beden özelliklerinin modellenerek robotlara uyarlanması, birey bazlı yaşam formunu farklı bir noktaya çekmiştir. Ayrıca medyaya yansıyan haberlerde insanların hayvanla, halıyla evlenmesi gibi nesnelere çarpık ilişkiler yaşayan örneklerin mevcudiyeti, bu durumların hukuk düzenince incelenmesine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. İşte tam bu noktada

¹ *Ansary, 1955: 1-28; Gözler, 2011:141-142.*

² *Bilge, 1996: 212, 214; Gözler, 2011: 143.*

³ Eşitliğin sonu fikri için bkz.: Walsh, Toby, *2062 Yapay Zeka Dünyası*. çev Zerin Dirilhan (İstanbul: Say, 2020), 169.

üzerinde durulması gereken husus, bu tür evliliklere yönelim sebepleri ile evliliğe bakışı farklılaştıran noktaların ele alınması zorunluluğudur. Bu tür durumların önlenemez artışıyla birlikte bazı devletlerin kanunlar çıkararak bu tür çarpık ilişkilere yasal zemin oluşturulması dikkat çekici olumsuzluklardan biridir.⁴

Tüm hukuk sistemlerinin kişilik ve ehliyet açısından genel anlamda aynı noktada buluştukları varsayılırsa, insansılarla evlilik yapan bireylerin bu davranışının hukuka ne açıdan konu olacağı belirsizdir ve temel haklar açısından problem teşkil etmektedir. İnsansılarla evlilik, robota hukukî bir statü verilmesini gerektirir mi? İnsansılarla evlilikte insansıların, evlilik akdinin kararının kabulünü gösteren imza yetkileri hukuk düzenince nasıl karşılanacaktır? İnsansılarla evlenen kişilere ne tür hak ve sorumluluklar verilmelidir? İnsansı eğer bir kadın formundaysa, bu durumda erkeğin mehir ve nafaka sorumluluğu ortadan kalkar mı?⁵ Ve en önemlisi dünya nüfusunu olumsuz etkileyecek bu tür evliliklere yeni yasal düzenlemeleri yapılacak mıdır (soykırım ve cinsiyetsizleştirme politikası)?⁶

İnsansılarla evlilik sorununu çözmek için yapay zekâ teknolojisinin, insansılara nasıl varlık kazandırdığını bilmek ve ona göre hüküm vermek gerekmektedir. Bunun için öncelikle yapay zekânın tanımı yapılarak konuyla alakalı genel bilgilere yer verilmiştir. Devamında asıl meselemiz olan “robot” kavramı üzerinde durularak hümanoidlerde (insansılar) kullanılan başlıca algoritmalara değinilmiştir. “Dijiseksüellik (homo dijitalis)” başlığı altında seks robotlarının kullanım amaçları incelenmiş ve günümüz dünyasında kadının objeleştirilerek fitrattan ayrılma tehlikesine işaret edilmiştir. Sonra özellikle kadın insansılar da mı bu yolda ilerleyecektir? sorusundan yola çıkılarak “fembotlar” üzerinden analiz denemesi yapılmıştır.

⁴ Walsh, *2062 Yapay Zekâ Dünyası*, 9, 11, 18, 20, 22, 23, 26 (homo digitalis), 70; Sipahi, Yıldıray, “İslam Hukukunun Genel Teorisi Bağlamında İstihsan ve Yapay Zekâ,” *Yapay Zekâ Çağında İslam ve Hukuk (Islam and Law in The Artificial Intelligence)*. ed. Yıldıray Sipahi. (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2022), 75, 76 vd.

⁵ Burada günümüz İslam hukukçuları tarafından şu şekilde bir eleştiri getirilebilir: “Müslümanların böyle bir sorunu yoktur. En azından bu sorunun bütün dinî değerlerden kopuk hayat yaşayan toplumların sorunu olarak görülmelidir. İslam naklin yanında aynı zamanda akıl ve mantık dinidir. Ancak bu tür soruların muhatabı İslam olmayacaktır. Çünkü bir defa nikâh akdi tarafların rızalı iradeli davranışlarına, icab-kabulüne dayalı bir işlem olduğundan insansılarla akit gerçekleşmediği için yasal bir oluşum ortada yoktur. İslam hukukuna göre de olmayan bir akit için mehir nafaka düşünülmesi mümkün değildir.” Nispeten haklı görülecek bir düşünce olarak kabul edilse bile bu soru ve tartışmayı dile getirmek farazi kabilinden sayılmalıdır. Faraziye aynı zamanda “fütüristik” bir anlam yüklemekteyiz. Dolayısıyla Müslümanların da teknolojiye uzak kalması mümkün olmadığına göre, insanlığın ortak bir sorunundan söz edip, İslam’ın engin, derin ve evrensel yönünü ortaya koymak için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Sorun yapay zekâ çağında İslam ve hukuk sorunudur. Bu açıdan yaklaşıldığında bu tartışma makalesinin önemi daha da artacaktır. Klasik fıkıh kaynaklarından konuyla ilgili örnek başlıklara ulaşmak için bkz. Ebu’l-Hasen Alib.Ebi bekr el-Merğınani (ö.593), *el-Hidaye I-II* (Lübnan: Dâr İhyâu’t-Turâsi’l-Arabi), I, 198.

⁶ Sipahi, Yıldıray - Gürbüz, Gülberk. “İslam Hukukunda Cinsi Tabiat”. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık/December 2022), 101-133; Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 72, sahtekar botlar, 219.

İslam dininin evlilik kurumuna verdiği önemden bahsedilmiş ve yapay zekâ çağında tehlikeli bir yönde değişmesi muhtemel aile kavramına dikkat çekilmiştir.⁷ Ayrıca yapay zekâ teknolojisinin, tarihi ve teknik bilgileri uzmanlık alanımız dışında kaldığı için burada ilgili uzmanlık konuları kapsam dışı tutulmuştur.

1. İnsansı (Humanoid)

İnsansı, bilimsel insan davranışı sonucu ortaya çıkmıştır. Hukukî olay ve hukukî işlemleri düşündüğümüzde “sağlararası” ilişkilerin benzerlerinin, yapay dijital varlığa (YZ) yansıtılması söz konusudur. Daha önce ifade edildiği gibi insansılar, bir yapay zekâ teknolojisi olarak algoritmik temele dayalı mühendisliğin sonucu dijital hayatıyet kazanmıştır. Sorunun temelini inilerek kavramsal çerçeve ile yapılmak istenilen insan davranışı, aslında hukukta boşluk ortaya çıkarmıştır. Dinî hukuk açısından ise “fi mâ lâ nassa fih” yani “hakkında nas olmayan” bir fikhî sorunla yüzleşmekteyiz.⁸ İnsansılarla evlilik, mubah dairesinde eşyanın kullanımında, maslahat ve mefsedet dengesinde ilahi iradenin açığa çıkarılacağı “meskûtun anı” diyebileceğimiz bir meseledir. Ama önce yapay zekâ teknolojisi bağlamında insansılarda kullanılan algoritmaları açıklayarak, gerçek insana benzetilmeye çalışılan insansıların yapısından bahsedilmelidir.⁹

Programlanmış makinelerin insana özgü niteliklerle donatılıp, insansı davranışlar sergilemesi yapay zekâ olarak isimlendirilmektedir. Yapay zekâ; zihnın anlama, kavrama, düşünme, soyutlama, yargılama, kalıpları tanıyıp ezberleme, adapte olma, tecrübelerden faydalanma, seçim yapma ve hayal etme yeteneğidir. Bir bilim dalı olarak yapay zekâ, insana ait doğal sistemlerin başardığı zihinsel yetileri yapay sistemlere çok daha başarılı ve gelişmiş bir şekilde nasıl uyarlayabileceğini inceleyen teknolojik bilim dalıdır. Kısacası, bilgisayarların, insanlar gibi davranması ve insanın yerini alması yapay zekâ olarak adlandırılmaktadır.¹⁰ Aslında yapay zekânın, sadece insan zekâsını değil, zekâ özelliği gösteren her sistemin taklidi ve insan zekâsının yerini almanın yanında onu desteklemek amacı da vardır.¹¹

İnsansılara hayatıyet veren özellikler için de geçerli olması itibarıyla yapay zekâ ile alakalı yapılan her bir tanımlama için dört unsur söz konusudur. Bunlar; insan gibi düşünen

⁷ Merğînânî, t.y.:1, 198; Ebû Süleyman, 1983: 16.

⁸ Gürkan, 1997: 128-141.

⁹ Orhan Münir Çağıl, *Hukuk Ve Hukuk İlmine Giriş* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1966), 224; Abdül vahhab, *İslam Hukuk Felsefesi* (Ankara: Ankara Basımevi, 1985), 1, 47, 62, 77; Muhammed Mustafa Selebi, *Tatbikuş-şeriatil-İslamî beyne'l-müeyyidin ve'l-muâridîn* (Kahire: Dâruş-Şurûk, 1987) 7, 22, 28.

¹⁰ Özçift, Akın, *Yapay Zeka Kavramlarına Giriş*. ed. Ahmet Göçen (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 1-14, 67, 89; *Öksüz*, 2021:295.

¹¹ Eberl, Ulrich, *Akıllı Makineler, Yapay Zeka Hayatımızı Nasıl Değiştiriyor*. çev.: Levent Tayla (İstanbul: Paloma, 2019), 53, 73, 109; Roger Penrose, *Kralın Yeni Akli* (İstanbul: Küy Yayınları, 2020), 27, 37, 88; Mustafa K. Yılmaz - Öykü İyigün, *Oyun Değiştiren Güç Yapay Zeka* (İstanbul: Beta Kitap Yayınevi, 2020), 2. Homo Dijitalis ve zombi zekâ kavramlarının konuyla ilgisi için bkz.: Walsh, 2062 *Yapay Zeka Dünyası*, 75.

sistemler, rasyonel düşünen sistemler, insan gibi davranan sistemler ve rasyonel davranan sistemlerdir.¹² İnsansılarla evlilik, ancak, güçlü yapay zekâ teknolojisinin insan bedeni formunda olursa gündeme gelme ihtimali çok yüksektir. Bu nedenle insanın gerek beyin gerekse bedeninin tüm özellikleri, bir insan görünümüyle otonom varlık kazanabilirse mümkün olacaktır. Aslında insansılar, yapay zekâ ve robotik alanının kesişimindedir.¹³

1.1. Robot

Genel bir tanımlamaya yer verilecek olursa insana özgü işlevleri yerine getirip, taklit edebilen, zeki, fiziksel yetenek ve yapay zekâyâ sahip mühendislik ürünleridir. Robot, Çekçe bir terim olan “robota” kelimesinden gelmekte olup köle, zorla çalıştırma anlamına gelen; otonom veya önceden programlanmış görevleri yerine getirebilen elektro-mekanik cihazları ifade etmektedir. Farklı bir tanımla robot, elektronik ve mekanik birimlerden oluşan algılama yeteneğine sahip olan ve programlanabilen cihazlardır.¹⁴ Robotlar sınıflandırıldığında; insansı, mobil, çoklu, sürü, mikro-nano, biyo-ilhamlı, işbirlikçi-etkileşimli, haptik sistemler gibi robot çeşitleri karşımıza çıkmaktadır. Her biri farklı alanlardaki insan görevleriyle programlanmakta olup yapılan işi daha hızlı ve süreklilik esasına göre yerine getirmektedirler. İnsansılarla evlilik fikrinin doğmasında yaşamımızın her alanında kendine yer edinmeye hızlı bir şekilde devam eden robotların, günlük hayattaki işleri daha hızlı ve kolay yapabilmesi bir etken olmalıdır. Çünkü robot denince akla ilk olarak insana benzer makineler gelmektedir.¹⁵

Yapay zekâ incelendiğinde gelişmişlik düzeyi farklı olan içerik ve algoritmaların kullanıldığı görülmektedir. Bu başlık altında yapay zekâlı robotlarda kullanılan algoritmalar; uzman sistemler, yapay sinir ağları, bulanık sistemler, genetik/evrimsel

¹² Nick Bostrom, *Süper Zeka* (İstanbul: Küy Yayıncılık, 2021), 39-81; Zafer Demirkol, *Herkes İçin Yapay Zeka* (İstanbul: Genç Destek Yayıncılık, 2021), 199-233.

¹³ Jarrett, Kylie, “Yeniden Üretim Merceğinden: Kültür ve Ekonominin Kesişiminde emek ve Mücadele” *Dijital Nesnelere Dijital Özneler*, ed. Chandler, David-Christian, Fuchs. çev. Gamze Boztepe. 1. Baskı (İstanbul: Notebene, 2021), 139; Eberl, *Akıllı Makineler*, 53, 73, 109. Burada dikkat çekilmesi gereken üç robot kanunu söz konusudur:

1. Robotlar, insanlara zarar veremez ya da eylemsiz kalarak onlara zarar gelmesine göz yumamaz.
2. Robotlar, Birinci Kanun’la çelişmediği sürece insanlar tarafından verilen emirlere itaat etmek zorundadır.
3. Robotlar, Birinci ya da İkinci Kanun’la çelişmediği sürece kendi varlıklarını korumak zorundadır. Ayrıntı için bkz. Asimov, Isaac, *Ben, Robot*. Çev. Ekin Odabaş. (İstanbul: İthaki, 2016), 9.

¹⁴ Ersoy, Çağlar, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk* (İstanbul, Onikilevha, 2020), 5, 7, 33; Utku Köse, *Yapay Zeka Etiği* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021), 133-143. Wikipedia, Robot, (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2022); Robot ne işe yarar?(Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2020).

¹⁵ Rouhiainen, *Yapay Zekâ*, 180-201; Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 5, 7, 33; Gürkan Gürgüze – İbrahim Türkoğlu, “Kullanım Alanlarına Göre Robot Sistemlerinin Sınıflandırılması” *Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilim Dergisi 31/1 (2019)*, 53-66. Burada evlilik noktasında makul olan odak noktası “geçim” olmalıdır. Evliliğe dair diğer tüm fiziksel çıkarımlar gerçek insana karşı işlenmeyen suç ve istismarların işlenebilmesini bir özgürlük olarak tanımlar ki asıl bu düşünce evliliğe zarar verir.

algoritmalar, makine öğrenmesi ve robotik sistemleri başlıcaları şeklinde özetlenebilir. Ayrıca bunların yanında doğal dil işleme (NLP), bulanık mantık (puslu mantık-fuzzy logic), yapay sinir ağları; yapay zekâ sistemleri konusunda en önce değerlendirilen algoritmalar olarak zikredilebilir. Burada kısaca genetik algoritmalara dikkat çekmek gerekirse, mühendislerin genetik bilimi evrim fikrinden hareketle “biyolojik evrimi” alarak bilgisayar ortamına taşıdıkları, bu taşıma neticesinde insansıları tamamen insana benzetmek amacıyla insansının yeni gelişmiş modellerini ortaya koymak istedikleri görülmektedir. Buradan hareketle bilgisayar sistemlerindeki bu algoritmalarla, insana ait cinselliğin mekanikleştirilerek yeni nesilde cinsiyetsizliğin yolu açılmak istenmektedir. Her ne kadar kötümser düşünceyle ifade edilmiş olsa bile asıl amacın dünya nüfusunun dengelenmesi olduğu düşünülürse insansılarla evliliğin teşvik edilmesi ticari gibi görünse de aslında insan soyunun kontrolü temelinde (nüfus kontrolü) dünya kaynaklarının belli bir süreden sonra yetmeyeceğini hesaplayan yapay zekânın verilerine uygun bir şekilde insansılarla evlilik tasarlanmıştır.¹⁶ Peki bu insansı robotlar nasıl ortaya çıkmıştır?

1.2. İnsansı (Hümanoid) Robotlar

1990’lı yıllardan itibaren insan gibi konuşan, anlayan, öğrenen, yürüyen, duygusal tepkiler veren, akıllı robotlar hayal olmaktan çıkıp hayatımıza girmiştir. Gerek evde gerekse işte, farklı alanlarda yaşamımızı kolaylaştırmak için var olmuşlardır. Birçok devlet, üniversite ve araştırma şirketi insansıları geliştirmek için yatırımlarına halen devam etmektedir. Örnek olarak, uzay ve askeri alanlardaki yoğun çalışmalar ile bilinen Honda şirketinin “Asimo”, Waseda Üniversitesinin “Wabian-RII”, Twente Üniversitesinin “Tulib ve Kaist” insansı çalışmaları bunlar arasında gösterilebilir. Türkiye’de ise “Suralp” robotu, bu düzeyde yapılan ilk çalışmalardan biridir. İnsansı robot çalışmaları uzay keşif robotları ile robot bilimindeki gelişmelere lokomotif olmuştur.¹⁷ Bahsedilen gelişmelerle birlikte robota yüklenen birçok insansı nitelik, robotları insanlardan ayırt edilemez duruma getirmiştir. Uzay ve askeri amaçlı yoğun çalışmalar, zamanla robotların insansılaşmasını sağlayarak insana ait birçok yapısal özelliğin robotlara kazandırılmasını sağlamıştır. Bu nitelikler arasında özellikle cinsel istek ve arzu veren yetenek, tartışma açımızda ana önermemizdir.¹⁸

¹⁶ Detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bkz.: Bostrom, Nick, *Süper Zekâ*, çev. Ferit Burak Yadar (İstanbul, 3. Basım, 2021), 71-81; Yılmaz - İyigün, *Oyun Değiştiren Güç Yapay Zeka*, 4, 9, 34- 41; Okan Acar, *Yapay Zeka Fırsat mı Yoksa Tehdit mi* (İstanbul: Kriter Yayınları, 2020), 247; Zafer Demirkol, *Herkes İçin Yapay Zeka* (İstanbul: Genç Destek Yayıncılık, 2021), 199-233; Kara Kılıçarslan, S. Yapay Zekanın Hukuki Statüsü ve Ve kişiliği Üzerine Tartışmalar, *Kırıkkale Üniversitesi Adalet Myo Dergisi*, 4(2), 28, (2019), 363; Kadir Öztürk - Mustafa Ergin Şahin, “Yapay Sinir Ağları Ve Yapay Zekaya Genel Bir Bakış,” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Mühendislik Fakültesi 6/2 (2018)*, 25-36; Özçakar, 69-82; Altınç Yılmaz, *Yapay Zeka*, (İstanbul: Kodlab, 2022), 168.

¹⁷ Gürgüze - Türkoğlu, “Kullanım Alanlarına Göre Robot Sistemlerinin Sınıflandırılması”, 54; Etik robotlar tartışması için bkz.: Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 85; Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 11.

¹⁸ Walsh, Toby, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 31, 32; Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 43, 99, 161; Rouhiainen, *Yapay Zekâ*, 180-201.

İnsanın ruhsal/psikolojik/psişik yapısında yer alan cinsel ve duygusal doyum gibi insanı evlenmeye sevk eden ruhsal ve bedensel (biyolojik) ihtiyaçlarıdır. Buna göre insan, evlilikten beklentilerini cinsel nitelikte de gelişen yapay zekâ teknolojisi ile farklı bir mecrada yani insansıda bulma imkânını elde etmiştir.¹⁹ Çünkü insansılar, insanlara hizmet etmekten ziyade bunu yaparken insanla iletişime geçen, insanlarla duygusallık ve cinsellik yaşayabilecek, âşık olabilecek ve hatta evlenebilecek seviyeye ulaşma potansiyeli taşımaktadır. Bu şekilde ortaya konan düşüncenin altında yatan insanoğlunun kendi elleriyle ürettiği bir yapay zekâlı makineye âşık olması, onunla cinsel ilişkiye girmesi; teknolojinin bir kez daha hayatımızı ele geçireceğinin bir kanıtıdır.²⁰

Japonya, insansı ve seks robot üretiminde ilk sıralarda yer almaktadır. Bu alanda sadece Japonya değil yatırım yapan birçok ülke örnek olarak verilebilir. İnsanlarla yapay zekâlı robotlar arasında cinselliğin yaşanabileceğini ilk ortaya çıkaran ve seks robotları için “seks bots” kavramını kullanan kişilerden biri, Joe Snell’dir. Robotlarla aşk ve cinsellik kitabının yazarı olan David Levy ise 2050 yılına kadar insan-robot ilişkisinin ya da etkileşiminin normal bir durum haline geleceğini belirtmiştir. Eskortlukla ünlü olan yerlerde 2050 yılında seks robotlarının, insan seks işçilerinin yerini alacağı öngörülmektedir.²¹

Bu alanda yatırım yapan şirketler, cinsellik için sadece seks robotlarıyla yetinmeyip cinselliği akıllı cep telefonlarına entegre etmeyi başarmışlardır. Örneğin; “Kissinger” adında bir aparat akıllı telefonlara yüklenerek birbirinden uzakta olan kişilerin öpüşmesine imkân sağlamıştır. Cihazın üzerindeki silikon yapay dudakta, karşı taraftaki kullanıcının dudaklarının yaptığı baskıyı ileten küçük motorlar bulunmaktadır. Böylece karşıdaki bireyin dudak hareketleri hissedilmektedir. Japon bilim insanları tarafından geliştirilen bu cihaz sayesinde evli eşler ya da sevgililer kilometrelerce uzakta olsalar dahi yan yanaymış gibi öpüşebilmektedir. Bu cihazı keşfeden Japon bilim adamları; öpüşmenin ikili ilişkilerde birçok fayda sağladığını belirtmiştir. Yine aynı bilim insanları; insanlar öpüştüğünde kendilerini daha öz güvenli ve saygın hissetmelerinin yanı sıra mutluluk hormonunun daha çok salgılandığını, romantik duygular ve cinsel dürtülerin daha yoğunlaştığını gözlemlemiştir. Bu anlamda denilebilir ki cinsellik için her ne kadar değişik alanlara yönelim söz konusu olsa da sektörel çalışmalar daha çok robotlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Modern robotların insan gibi konuşup, anlama, hareket etme, düşünme gibi kabiliyetlere sahip olmasının yanında cinsellik gibi çok önemli bir işlevi yerine getirebildikleri ortadadır ve bunu sağlayan ise lovotiks algoritmadır. Robotlar ve cinselliği bir araya getiren ve insansılarla, insanlar arasındaki duygusal ve cinsel ilişkiyi mümkün kılan algoritmaya atıfta bulunmak için Hooman Samani tarafından ‘lovotics’ kavramı

¹⁹ Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 86, 87.

²⁰ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 28.

²¹ Ümit Morsünbül, “Robotlarla Bağlanma Ve Cinsellik: Ruh Sağlığı Bakış Açısından Bir Değerlendirme,” *Psikiyatride Genel Yaklaşımlar*, 10/4, (2018), 427 - 437; Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 86, 87; Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 40.

kullanılmıştır. Ve böylece bu algoritmalarla insansılarda cinsel istek ve arzu verme yeteneği kazandırılmıştır.²²

Lovotiks robotbiliminin; yapay zekânın fizyolojisinin, psikolojisinin, biyolojisinin, sinirbiliminin, bilgisayar bilimi ve mühendisliğin temel kavramlarını kullanan çok disiplinli bir araştırma alanıdır. Yaşamımızın her döneminde farklı alanlarda insana hizmet eden robotlar üretilmiştir. Endüstriyel, hizmet, sosyal, sektörel vb. alanlarda çalışan robotlardan sonra lovotiks olarak adlandırılan robotlar, insana âşık olabilen ve bir insan tarafından kendisine âşık olunabilen robotları ifade etmektedir.²³

Yapay zekâlı robotlarda lovotiksi oluşturan parçalara bakıldığı zaman şunlar ileri sürülebilir:

- Aşkın fizyolojik temellerini içeren yapay endokrin sistemi,
- Âşık olmanın psikolojik temelleri olan olasılıklı aşk birleşimi (probabilistic love assembly),
- İnsan duygularına dayanan duygusal durum geçişi (affective estate transition).

Lovotiks algoritmaları sayesinde robotlarda aşk, aşkın fizyolojik birimleri olan “dopamin, serotonin, endorfin ve oksitozin” gibi yapay duygusal hormonlardan oluşmaktadır. Kan basıncı, vücut sıcaklığı ve arzuyu oluşturmak ve değiştirmek için melatonin, epinefrin, oreksin ve leptin gibi yapay biyolojik hormonlar kullanılmaktadır. Lovotiks robotlarının psikolojik birimi olan olasılıklı aşk birleşimi insanlarla robot arasındaki aşkın olası parametrelerini hesaplamaktadır. Bunlar yakınlık, benzerlik, tekrar tekrar maruz kalma/görüşme, çekicilik, bağlanma, karşılıklı beğenme, tatmin, mahremiyet, cazibe gibi parametrelerdir. Bireylerin duygusal ve zihinsel durumu hakkında zengin bilgileri yüz ifadelerinden, sesinden ve jestlerinden anlaşılabilir. Lovotiks robotlarının duygusal durum geçiş birimi robotun o anki zamanda davranışlarını doğru analiz etmesini sağlamaktadır.²⁴

Şu bir gerçektir ki yapay duyguyla tatmin olma ya da duyguların tatminine yönelik metalara duygusal bağ kuran insanın biraz önce bahsedilen bu temel duygunun altında yatan kendi gerçeğini göz ardı etmiştir. Evlilik denilince; aşk, bağlılık, fedakârlık, yalnız hissetmeme ve cinsellik hemen akla ilk gelen duygulardır. Bu duyguların tatmininde tarihteki yapay yansımaları bir nevi teknolojinin bu hale gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bu açıklamalardan sonra insansılarda yapay cinsellik konusunda geldiği aşamaya nasıl ulaşılmıştır? sorusu cevaplanmalıdır.

²² Morsünbül, “Robotlarla Bağlanma ve Cinsellik: Ruh Sağlığı Bakış Açısından Bir Değerlendirme”427- 439. Robot mankenler için bkz: Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 100, 101.

²³ Morsünbül, “Robotlarla Bağlanma Ve Cinsellik: Ruh Sağlığı Bakış Açısından Bir Değerlendirme,” 438 - 439.

²⁴ Morsünbül, “Robotlarla Bağlanma Ve Cinsellik: Ruh Sağlığı Bakış Açısından Bir Değerlendirme,”435.

İnsansılar, Fransız ve İspanyol denizcilerin kumaş, deri ve eski giysilerden ürettikleri masturbasyon kuklları ile 16. yüzyılda seks bebeği gibi öncülerinden geliştirilmiş olmalıdır. Bu kukllar modern seks bebeklerinin oluşumunda çok etkili olmuştur. Seks bebeğini ortaya çıkaran kişilerin ilham aldıkları şey Hans Bellmer, Man Ray ve Salvador Dali tarafından üretilen manken temelli sanattan gelmektedir. Man Ray, kendisi ve Dali de dâhil olmak üzere sürrealistlerin çalışmalarına erotizm aşıladığını ve mankenlerini kişisel olarak “ihlal ettiğini” iddia etmiştir. Örneğin, Dali, ‘*Yağmurlu Taksi*’ adlı eserinde, yarı çıplak vücudu canlı salyangozlarla dolu bir kadın mankenini merkez almıştır.²⁵

Şişme bebeklerin pornografik dergilerde reklam yapılması ilk kez 1968 tarihinde gerçekleşmiştir. Sadece reklam yapmakla kalmayıp satışa sunulan bu seks robotları, hava ile şişirilmekte olup ağız, vajina ve anüsteki penetrasyon alanlarından oluşmaktadır. Fakat şişkin olduğu için yapı olarak bozulmaya maruz kaldığından uzun vadeli kullanımlar için sürdürülebilir değildir. 1970 senesine gelindiğinde seks bebeklerinin daha uzun süreli kullanmak ve insana benzerliğinin yüksek olması için üretimde lateks ve silikon malzemeler kullanılmaya başlanmış, 1990’ların sonlarına doğru ise seks bebeklerinin insana benzerliği daha çok artmıştır. 1997 yılında Matt McMullen, canlı gibi kalay-kürlenmiş silikon kauçuk denilen mankenler üretmiş ancak mankenlerinin anatomileri ile alakalı çok eleştiri alması üzerine 2009 yılında seks bebeklerinin daha dayanıklı ve gerçekçi olması için bir takım değişiklikler yapmıştır. Kalayla sertleştirilmiş silikon yerine platinle sertleştirilmiş malzeme kullanmaya geçerek bunun sonucunda seks bebeği üretimiyle uğraşan kişilerin bu tekniği kullanmasını sağlamıştır. McMullen tarafından 2018 tarihinde insan gibi konuşan, anlayan, öğrenen, insan zekâsına benzer yeni modeller yapılmıştır. Kullanılan bir mobil uygulama ile özelleştirilebilen ‘Harmony: Uyum’ ilk seks robotu olarak piyasaya sürülmüştür. Harmony’i üreten şirketin; çalışmalarını daha çok geliştirerek bu sefer “Harmony AI” adında yeni bir uygulamayı sektöre kazandırmıştır. Bu uygulama, yapay zekâdan destek alarak kendisine sahip olan kişinin bütün niteliklerini öğrenme özelliğine sahiptir.²⁶

İlk kadın robot “Roxxy” ve ilk erkek robot “Rocky”dir. Bu robotların üretiminde insanlara benzemesi açısından büyük bir çaba sarf edilerek ilk seks robotu 2010 yılında satışa çıkarılmıştır. Roxxy 170 cm boyunda 55 kg’dır. Sentetik bir cilde sahip olup ona sahip olan kişinin özelliklerini öğrenmesini sağlayan bir yapay zekâyâ sahiptir. Bunlara ek olarak konuşma özelliği ile kişiye aşkı göstermektedir. Robotu üreten şirketin web sitesine (true companion.com) bakıldığında fiyatının 9.995 dolar olduğu görülmektedir (güncel fiyatı değişmiş olabilir). Şirket web sitesinde Roxxy hakkında şu nitelikleri belirtmiştir: “Roxxy True Companion” robotunu sizin için üretiyoruz. Roxxy sizin adınızı, neleri sevip sevmediğinizi bilir. Sizinle iletişim kurabilir. Aşkını size göstererek sizin sevgili arkadaşınız olabilir. O sizinle konuşabilir, sizi dinleyebilir ve dokunuşlarınızı hissedebilir. Hatta orgazm

²⁵ Stringfixer, Sex_robot. (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2022).

²⁶ Stringfixer, Sex_robot. (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2022).

bile olabilir!”²⁷ On sekiz değişik kişilik özelliğine sahip olan seks robotları ‘akıllı’, ‘naif’, ‘seksi’, ‘iyi kalpli’ ve ‘mütevazı’ gibi seçeneklerden birine sahiptirler ve her biri için bir ölçek mevcuttur. Ayarlar kısmındaki ölçek sayesinde robotlar istenilen duygulara sahip olabilecektir. İnsan görünümlü olup ayarlara göre hareket eden bu robotlar insan gibi hareket etmenin yanında aynı zamanda âşık olabileceklerdir. Fiyatları 12 bin Euroyu bulan seks robotu satışlarının gelecekte sektörel olarak artacağı öngörülmektedir.²⁸

Uzmanlar, seks robotlarının üretiminin, bireyi ve toplumu olumsuz etkileyeceğini dile getirmektedirler. Onlar, robotların söylenen her şeye itaat edip boyun eğmeleri nedeniyle cinsiyete bağlı şiddetin artacağını düşünmektedirler. İlk seks robotu olan Harmony’yi inceleyen uzmanlar, robotun büyük göğüsler ve küçük bir bel gibi çoğunlukla topluma dayatılan güzellik standartlarını yansıtan bir fiziğe sahip olmasının klişeleşmiş beklentileri gösterdiğine dikkat çekmişlerdir. Bu tür mükemmeliyetçi tasvirler araştırmacıları, kadına yönelik cinsel taciz ve şiddet olayları arasında bağlantı kurmaya sevk etmiştir. Ayrıca robotların kendi düşüncelerini önemsemeyip, partnerini tamamen memnun etmeye odaklanması, saygı ve rıza kavramlarından uzak olup bir nevi kendini adaması, gerçek hayattaki insan rollerinde özellikle kadının nasıl olması gerektiği ile alakalı düşüncelerini ciddi biçimde etkilemektedir. Yine uzmanlar, insan hayatında bir diğer önemli nokta olan cinselliğe vurgu yaparak seks robotlarının kadının pornografikleşmesini teşvik edip, ilişkilerde rıza ve saygı değerlerini ortadan kaldırarak tecavüz ve şiddet olaylarının cezasız kalacağını belirtmiştir. Bu duruma yeni üretilen ve teşhir edilen “Samantha” adlı robotun, erkeklerin fazla ilgisine maruz kalması sonucu iki parmağının kırılması olayı örnek olarak verilebilir. Bir diğer örnek robot üretimi yapan True Companion isimli şirketten yapılan açıklamaya göre kullanıcıların, en çok “Marilyn Monroe” görünümlü robota sahip olmak istemeleridir. Ancak bu robotları yaratan isim olan Douglas Hines, kesin bir dille bu talebi reddettiklerini, anonim olmak kaydıyla robot tasarladıklarını kaydetmiştir.²⁹ Bu gelişmeleri kontrol etmek ve sermayeye dönüştürmek isteyen anlayışa göre yapılan bir ankette, erkeklerin çoğunun ileride seks robotu alacağı düşüncesi tespit edilmiştir. Buna göre fiyatı otuz milyar doları bulan seks oyuncakları endüstrisinin gelecekte daha da büyüyeceği öngörülmektedir. Bu durum insansılarla evlilik yolunun açılmasında büyük bir hukukî krizin oluşacağını ve toplumsal yaşam formunun ciddi anlamda değişeceğini kesin kanıttır.³⁰

Tartışmanın bir diğer boyutuna gelince ilerleyen teknoloji ile beraber yaygınlaşan sosyal mecralar ikili ilişkilerimizi etkilemektedir. Öyle ki her geçen gün aile ve toplumdan

²⁷ Morsünbül, “Robotlarla Bağlanma Ve Cinsellik”, 436.

²⁸ Seks Robotlarının Bu Özelliği Pes Dedirtti, (Erişim Tarihi: 22 Ağustos 2022).

²⁹ Seks Robotlarında En Çok Bu Talep Ediliyor, (Erişim Tarihi: 22 Ağustos 2022).

³⁰ Samantha Seks Robotları (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2022); Seks Robotlar Tehlike Saçıyor, (Erişim Tarihi: 22 Ağustos 2022). Sadece insansılarla evlilik değil mevcut evlilikte bu robotların dahil edilmesi durumu da evlilikte bir yıkım unsuru olacaktır. Tekno-kuma gibi enteresan bir durum oluşacaktır. Ayrıca “Hanoway” in manifestosunda dile getirilenler bu anlamda kadının özgürleşmesini sağlayabileceğini öne sürmektedir.

soyutlanan ve yalnızlaşan bireyler çoğalmıştır. Bu soyutlanmanın en büyük sebebi sosyal medya ilişkileridir. Yaşamımızda birçok kolaylığı sağlayan, alışverişimizi bir tıklama ile hallettiğimiz şu dönemde cinselliğin de dijitalleşmesi kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹ Bu nedenle son dönemlerde popülerliği ile oldukça dikkat çeken, özellikle dünya basınının da genişçe yer verdiği dijiseksüalizm (homo dijitalis); cinsellik yaşamak için gerçek bir partner yerine sanal skype, tinder ya da snapchat gibi dijital uygulamalardan iletişim sağlayan kişiler için kullanılmaktadır. Dijiseksüelliği cinsel bir yönelim olarak görenlerin yanında yeni bir cinsel kimlik olarak tanımlayan bilim adamları da mevcut. Bazılarına göre ise, dijiseksüellik ahlaki değerleri ve aile kurumunu tehdit eden bir “sapkınlık”tır.³²

Dijiseksüelliği bilim adamları iki farklı şekilde değerlendirmekte olup; birincisi elimizin altında bulunan cep telefonlarımızda mevcut olan farklı iletişim uygulamalarıdır. Bunlarla flörtleşmek, görüntülü ve sesli konuşmak, sanal seks avatarları içeren oyunlar oynamak mümkündür.³³ Bu uygulamalarda iki gerçek insanın birbiri ile olan cinsel ve duygusal ilişkisi söz konusudur. Aslında dijiseksüellik insanoğlunun geçmişten beri aşına olduğu bir durum şeklinde tanımlanabilir. Nedeni ise “seksting” yani cinsel içerikli mesajlar ve görseller gönderme önceden var olan bir şeydir. Şu an gündemde olmasının sebebi sanal mecralarda çeşitli cinsel içerikli uygulamaların artmasıyla beraber yeni cinsel tercihlerin ortaya çıkmasıdır. Ve özellikle genç bireylerin yönelim ve eğiliminin fazla olmasından dolayı insanlar tarafından dikkat çekmektedir. Kısacası yüz yüze ilişkinin ve cinsel temasın mümkün olmadığı dijital ortamda yaşanan ilişkiler birinci dalga dijiseksüellik olarak isimlendirilmektedir.³⁴

İkinci dalga ise duygusallık ve cinselliğin bir insandan ziyade yapay zekâlı robotlarla yapılması olarak ifade edilebilir. Bu dalga, cinsellik için gerçek bir partnere ihtiyaç duymadan doğrudan teknolojiyle bir ilişki kurulmasıdır. Son zamanlarda porno sektörünü baz alan bazı araştırmalara göre 2030 yılına kadar evlerde sanal seks mümkün olacak³⁵ ve bununla ilgili David Levy'nin, 2050 yılında insanların, artık makinelerle seks yapacağını vurguladığı daha önce ifade edilmişti.³⁶ Dijiseksüelliğin zararları olduğu gibi bireye ve topluma birçok faydası da bulunmaktadır. İlk olarak cinsel hastalıkların önüne geçilmesi, çekingen ya da utangaç insanların istediği şekilde ihtiyaçlarını giderebilmesi, değişik cinsel yönelimleri (lezbiyen, homoseksüel, biseksüel) olanların özgürce yönelimlerini tatmin edebilmesi için imkânlar

³¹ Bernard Marr – Matt Ward, *Yapay Zeka İş Başında* (İstanbul: Mediacat Yayıncılık, 2021), 155 – 209.

³² molatik/iliskiler/dijiseksuel-nedir. (Erişim Tarihi 22 Ağustos 2022).

³³ dijiseksuellik-nedir-haber-184294.(Erişim Tarihi 23 Ağustos 2022).

³⁴ Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*,115; dijiseksuellik-hakkında. (Erişim Tarihi 22 Ağustos 2022). Aslında tam bu noktada dijital, siber suçların tanımı, içeriği ve normları bize insan davranışlarının hangi açıdan konu olacağını da ipuçlarını vermektedir. Örneğin dijital zorbalık bunlardan bir tanesidir.

³⁵ Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 116; dijiseksuellik-nedir-haber. (Erişim Tarihi 23 Ağustos 2022).

³⁶ seks-yapan-robotlar-geliyor. (Erişim Tarihi 23 Ağustos 2022).

sunmaktadır. Ayrıca yaşlı ya da engelli bireylerin de cinsel ihtiyaçlarını bu yolla karşılamaları mümkündür. Genelevlerin ortadan kaldırılıp, kadınların sömürüsüne son verilmesi dijital olarak talep edilen hizmetin doğrudan eve gelmesi de faydalar arasında düşünülebilir. Bu anlamda istediğiniz ürün evinize gelecektir.³⁷ Tüm bunlar İslam'ın toplumun mefsedetine giden yollar olarak yorumladığı ve fitrat temelli dinin zaruretlerini ortadan kaldıran insan davranışı olarak kabul etmediği düşüncelerdir.

Psikolojik açıdan insanın cinsi tabiatına baktığımızda hayatımızın büyük bir kısmını etkileyen ve insanın doğasında var olan cinsel kimlik evresi, yaşam şeklimizi belirlememizde oldukça etkilidir.³⁸ Cinsel ihtiyaçlar ya da fanteziler için insansılarla yapılan evlilikler Freud'un cinsellikle alakalı görüşlerinin haklılığını göstermektedir. Freud içgüdülerin bizi yönlendirdiğini ve bu içgüdülerinde hazzı amaçladığını ileri sürmüştür. Her ne kadar robotla evlenen ya da ilişki yaşayan bir insan âşık olduğunu vurgulasa da, bunun temelinde cinsellik olduğunu söylemek mümkündür. Cinselliğin çocukluk döneminde başladığını söyleyen Freud, bu dönemde bastırılan duyguların yetişkinlik döneminde sapkın bir şekilde ortaya çıktığını ifade etmiştir. İnsansı robotla evlenecek bir insan, robotun rızasını gözetmeden her türlü cinsel zulüm uygulayabilecek ve çocukluğunda gizlediği, bastırıldığı duyguları robotlar üzerinden nevrotik bir şekilde uygulayabilecektir.³⁹ İnsanın bu davranışını algılayan robot ona ne yapacaktır?

1.3. Fembotların Yükselişi

Dijitalleşen dünyada, erkek robot üretiminden daha çok kadın robot üretiminin fazla olması, piyasaya erkeklerin arzu ve isteklerinin egemen olduğunu ve dolayısıyla cinselliğin ne kadar ön planda olduğunun göstergesi olarak kabul edilmelidir. Bu durum insansıların cinsellik ve duygusallığa giden ilk aparatlarını gündeme getirmiştir: fembotlar. Fem, feminen kelimesinden türetilmiştir. Feminen, ruhen ve/veya bedenen daha çok kadına benzeyen kişileri tanımlamaktadır. Dijital dünyada "bot"ların tamamı kadın sesine ve ismine sahip oldukları için bunlara fembot ismi verilmiştir. Apple'ın Siri'si, Amazon'un Echo'su (Alexa) ve Microsoft'un Cortanası fembotlara örnek olarak verilebilir. Bu durum bize eril kesim tarafından kadınların; eş ve anne olmaktan ziyade tamamen seks objesi olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bir takım feminist hareketlerle kadınlar, kendilerinin böyle olmadığını ispatlama yoluna bu nedenle gitmiş olmalıdır. Bunda ataerkillik etkili olduğu kadar kapitalist-tekno-emperyal sistemin toplumsal cinsiyet egemenliği de söz konusudur.⁴⁰ Kadınlar; kişiliklerinden, başarılarından ve duygularından ziyade cinsel

³⁷ dijiseksuel. (Erişim Tarihi 23 ağustos 2022).

³⁸ Özakkaş, Tahir, *Bütüncül Psikoterapi*. 2. Baskı (İstanbul: Litera, 2004), 70, 119, 127, 135, 154, 169, 175.

³⁹ Sigmund Freud, *Cinsellik*, (İstanbul: Ezr Yayıncılık, 2020a), 112. Ayrıca zevk ve korku ile ilgili açıklamalar için bkz. Kurzweil, Ray, *Bir Zihin Yaratmak*. çev. Dilara Gostolüpçe. 3. Baskı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021), 89, 99, 134, 191, 211.

⁴⁰ Rouhiainen, Lasse, *Yapay Zekâ*. çev. Toprak Deniz Odabaşı. 1. Baskı (İstanbul: Pegasus, 2020), 90-118; Özlem Özdemir, "Moda Programlarında Kadın Bedeninin Metalaştırılması, "Akdeniz İletişim Dergisi, 246.

çekicilikleri ön plana çıkartılarak cinsel obje haline getirilmiştir. İnsansılarla evlilik ise onların bu düşüncesini ispatlayacak bir özellik göstermektedir. Çünkü ABD'nin Washington Eyalet Üniversitesi'nde yapılan bir araştırma neticesinde, insanların kadın ve erkeğe bakış açısının yapay zekâda da aynı olduğu görülmüştür. Bulgulara göre insanlar otellerde servis görevlilerinde kadın robotlarla iletişim kurmayı tercih etmektedirler. Yine savımızı destekleyecek bu çalışmada deneklere hizmet sektöründeki robotlara ilişkin sorular sorulmuştur. 170 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre insanların (erkek-kadın), kadın robotlarla iletişim kurarken kendilerini daha rahat hissettikleri sonucuna varılmıştır. Özellikle pandemiyle birlikte robotlar, otel endüstrisinde daha büyük yer kaplamaya başlayarak artık bulaşık yıkama, oda temizliği, karşılama veya bagaj teslimi gibi çeşitli hizmetlerde yer almaktadır. Bu durumun tabii sonucu, bize, insanlar arasındaki etkileşimlerde ortaya çıkan bazı psikolojik ilişkilerin robot iletişim ve etkileşimlerinde de aynı olduğunu göstermektedir.⁴¹ Aynı çalışmada erkeklerin, kadın görünümlü robotlarla gerçek kadınlara aynı şekilde bakmadığı tespit edilmiştir. Erkeklerde, gerçek kadınlarda oluşan psikolojik mekanizmaların robotlarda oluşmadığı için onlara daha fazla ilgi gösterdiği ayrıca fiziksel olarak kadın görünümlü robotların gerçek kadınlardan daha çekici olduğu sonucuna varılmıştır.⁴²

1.4. İnsansılarla Aşk Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

İnsanların aşka bakış açıları ve yükledikleri anlamlar farklıdır. İçinde yaşadığımız kültür ve toplumsal yapı, aşktan beklentilerimizi ve düşünce dünyamızı etkilemektedir. Aşk sadece kadın ve erkek arasında oluşan münasebet olarak düşünülmemelidir. Son zamanlarda medyaya yansıyan haberlerde halıyla aşk yaşayan ya da hayvanlarla evlenen, hareketsiz nesneye sempati duyan vb. insanlar yer almıştır. Bunların hepsini bir tarafa bırakırsak artık yapay zekâlı robotlarla aşk yaşayan insanları da görmekteyiz. Avustralya'da köpeği ile yaşayan Geoff Gallagher âşık olacağı kadını bulmaktan ümidini kestiği için 'Emma' adında robotla evlenmiştir.⁴³ Ve yine yapay zekâ konusunda uzman olan robot mühendisi Zheng Jiajia kendi ürettiği robotla evlenmiştir.⁴⁴ Burada asıl üzerinde durmamız gereken mesele robotları gerçekten sevebilecek miyiz ya da robotlar, insana âşık olacak mıdır? Robotla evlenen bir insanın, sevgiye yüklediği anlam nedir? Robotun gerçekten sevdiğini neyle

⁴¹ indyturk.com (Erişim Tarihi 24 Ağustos 2022).

⁴² Say, Cem, *50 Soruda Yapay Zekâ*. 21. Baskı (İstanbul: 7 Renk, 2021), 156-159; erkek-kadin-gorunumlu-robot-farkli-bakiyor-arastirma (Erişim Tarihi 24 Ağustos 2022).

⁴³ aradigi-aski-bulamayinca-robotla-evlendi-kutuyu-actigimda-nefesim-kesildi. (Erişim tarihi 24 Ağustos 2022).

⁴⁴ Kurzweil, Ray, *Bir Zihin Yaratmak İnsan Düşüncesinin Esrarı*; 103, 211; Say, *50 Soruda Yapay Zekâ* 156-159; sevgili-bulamayinca-robotla-evlendi. (Erişim Tarihi 24 Ağustos 2022).

ölçeceğiz? Âşık olmak özgür iradeye bağlı ise robotun özgür iradesi var mıdır? Yoksa programlanan makinelerin karşılıksız sevgisine mi kanacağız?⁴⁵

Robotlarla evliliğin günümüz ilişkilerinden pek bir farkı yok gibi gözükmektedir. Çünkü ilişkilerimizin çoğu çıkar üzerine kuruludur. İnsan patolojisi her zaman daha çok beklenti ve talep üzerinedir. Beklentilerimizin her geçen gün değişmesi ile ilişkilerimizin ömrü kısaltmakta ve böylelikle insanlar birbirinden uzaklaşmaktadır. Bu durumda robotla aşk yaşamak daha cazibeli görünebilir. Çünkü robotun çıkar ilişkisi olamaz ya da beklentilerimizin çoğunun karşılanması bizi robota âşık edebilir. Her türlü donanıma sahip robotların duygu durumlarımızı ölçüp ona göre tepki vermesi bir insanı gerçekten mutlu edebilir (Venüs). Artık yapay biyolojik hormonlarla donatılan robotlar âşık olup cinsel ilişki kurabilmektedirler. Ayrıca sizin anlık duygu durumlarınızı ölçüp ona göre davranan robotlar mevcuttur. Bu sebeple kimi insanlar, bir makineyle evlenmenin sakıncalı olmadığını savunmaktadır. Hatta insansılarla evlilik, insanları yalnızlıktan kurtaran, sevgi ihtiyacını gideren bir çözüm olarak görülmektedir (diji-yalancı cennet: homo dijitalis).⁴⁶

İnsansıyla evlenen bir insanın evlilikten ne beklediği ya da hangi amaçla evlendiği önem arz etmektedir. Acaba bu kişi gerçekten âşık olduğu için mi evlenir yoksa cinsel fantezilerini tatmin etmek için mi evlenir? Programlanmış bir makineyle bir yuva kurmanın/evlenmenin temelinde cinsellik yattığını daha önce belirtmiştik. Böyle bir insan davranışı ancak her insanın yöneleceği bir durumdan ziyade hastalıklı ve sapkın (cinsel olgunluğunu tamamlayamamış) insanların yapacağı evlilik davranışdır. Freud, nevroz ve sapıklıkların çocukluk döneminde bilinçdışında depolanan enerjinin patolojik şekilde ergenlikten sonra, cinsel hayatın istekleri başladığı sırada açığa çıktığını ortaya atmıştır. Arzularda, bastırma yoluyla (içe tıkma) karşı koyulmaktadır. Hastalığın ortaya çıkışı ise libidonun doyuma ulaşmamasından dolayı çok sonra görülmektedir. Bu sebeple akışı durdurulan libido, farklı ve sapıkça yönelimlerde bulununca iç etkenlerin yanına dış etkenler de eklenince hastalık daha da şiddetlenir. Bu tür hastalıklı insanların cinsel yönelimleri de farklı olmaktadır.⁴⁷ Sorunun diğer psikomatik tarafı ise içinde bulunduğumuz dönemde teknolojinin gelişimi ile beraber her ne kadar yaşam kalitemiz daha çok artmış olsa da genç neslin bu tür evliliklere yönelim göstermesi, ikili ilişkilerin sanal medyada yaşanıyor olması insanlığın yalnızlaştığının bir delili olmalıdır.

2. İslâm'da Ana Hatlarıyla Evlilik ve Nikâh Akdi

2.1. Evlilik Kurumunun Önemi ve Amacı

İslam dini evliliği, toplumsal düzeni sağlayan ve sağlıklı nesiller yetiştirmenin yegâne yolu kabul eder. Evlilik yoluyla meydana gelen ve toplumun yapısını oluşturan en önemli

⁴⁵ Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 116; Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 82; Say, *50 Soruda Yapay Zekâ* 156-159; robotlar-asik-olabilir-mi. (Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022).

⁴⁶ Kurzweil, Ray, *Bir Zihin Yaratmak İnsan Düşüncesinin Esrarı*, 103, 211; Say, *50 Soruda Yapay Zekâ* 156-159.

⁴⁷ Sigmund Freud, *Cinsellik*, (İstanbul: Ezer Yayınları, 2020a), 18.; a. mlf, *Psikanaliz ve Uygulama*, 202-203.

unsur ailedir. Çünkü evlilik sonucunda zina, nesep karışıklığı ve ahlak bozukluğunun önüne geçilmiş olunur. Gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde Müslümanlar evliliğe teşvik edilmişlerdir. Konuyla alakalı olarak Kur'ân'da şöyle buyrulur; “*İçinizden bekârları, köle ve cariyelerinizden iyileri evlendirin. Eğer yoksul iseler Allah, lütfu ile onları zenginleştirir. Allah'ın (mülkü) genişdir. O her şeyi bilendir.*”⁴⁸ Âyetlere genel olarak baktığımız zaman evliliğin çok ayrı bir öneme sahip olduğu görülür. Nitekim gücü yeten Müslümanlara aile kurmak toplumsal bir görev olarak yüklenmiştir. Çünkü insanoğlu, evlilik sonucu oluşan aile ortamında terbiye edilmekte; toplumsal kimliğe bürünüp şahsiyet kazanmaktadır. Kısacası evlilik, insanca yaşamak için bir nevi ortam hazırlamaktadır.⁴⁹ Hz. Peygamber (s.a.s) (ö. 11/632); “*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*” ayrıca; “*Ey gençler! Sizden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin!*” buyurmuştur.⁵⁰ İslam dini evliliğin mutlu ve huzurlu bir şekilde sürdürülmesine önem verir, boşa/n/mayı hiçbir zaman hoş karşılamaz. Hz. Peygamberin, konuyla alakalı hadislerinde; “*Allah katında en sevimsiz helal, boşanmadır!*”, “*Evlenin, boşanmayın zira talaktan arşı ala(etrafındaki melekler) titrer!*” buyurduğunu görürüz.⁵¹ İslam hukukunun özel hukuk alanında kişiler hukukuna bağlı olarak mükellefin toplumda kendi istek ve arzularını yerine getirmek istediği alan ailedir.

İslam dininde yapılan her şeyin bir amacı veya sebebi olduğu gibi evlenmek, aile kurmak için de bir amaç güdülmüştür. Evliliğin temel gayesi üreme olup, Allah ve Rasûlünü memnun edecek bir neslin yetiştirilmesidir. Nitekim bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s) şöyle buyurur: “*Evleniniz, çoğalınız ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar ederim.*” Kur'an'da da: “*Eşleriniz sizin nesil yetiştiren tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın. Kendiniz için ilerisini düşünerek hazırlık yapın. Allah'ın haram kıldığı şeylerden korunun ve O'nun huzuruna varacağınızı iyi bilin. (Ey Resulüm)! Mü'minleri müjdele!*”⁵² âyeti yer almaktadır. Âyet ve hadislerde belirtildiği gibi evliliğin temeli üremeye, neslin devamını sağlamaya dayanmaktadır.⁵³ Cinsel arzuları tatmin etmenin, neslin sürdürülmesine hizmet eden sadece bir vasıta olduğu belirtilmiştir. İslam'da evlenmenin asıl gayesinin üreme olduğunu esas alırsak insansılarla evliliğin neslin yok olmasına sebebiyet vereceğini belirtmekte fayda vardır. Her ne kadar insansıların ürettiği iddia edilse bile insan ırkını yok etmeye yönelik bir faaliyet olduğu ortadadır. Çünkü üreyen varlık insan değil mikroorganizmadır. Üreme olmaması için robotlara yönelen insanların evlilik gayesinden sapıp, nefsi arzularını ve sapıkça duyguların tatmini için bu birlikteliği sağladığı

⁴⁸ en-Nur, 24/32

⁴⁹ Mahremiyetin sonu fikri için bkz.: Walsh, 2062 *Yapay Zeka Dünyası*, 191.

⁵⁰ Müslim, 1991: nikâh, 5, Hadis no: 1400-1402.

⁵¹ Müslim, 1991: nikâh, 5, Hadis no: 1400-1402-1425).

⁵² el-Bakara, 2/223

⁵³ Ebû Cafer Tahavi (v. 321), Ahmed b.Muhammed Ebu Cafer, *Hadislerle İslâm Fıkhı I-IV (Şerhu Meâni'l-Âsar)*, çev. M,Beşir F Eryarsoy (İstanbul: Kitabı 1430/2009) IV, 404.

anlaşılmaktadır. İslam dininde evlenmenin bir diğer amacı iffeti korumaktır. İffet insana özgü olan ve bizi diğer varlıklardan üstün kılan bir duygudur. Bizlerin daima iffetli ve temiz yaşam sürdürmemizi emreden yüce Allah, Kur'ân'da; *“Evlenme imkânını bulamayanlar ise Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılincaya kadar iffetlerini korusunlar!”*⁵⁴ buyurmuştur. Yine başka bir ayette; *“Mü'min erkeklere söyle; gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını ve iffetlerini korusunlar! Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphesiz Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle; gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını ve iffetlerini korusunlar!”*⁵⁵ emriyle kadın ve erkeğin birbirlerine şehvetle bakmanın bile haram kılındığı belirtilmiştir. İffetin korunmasına yönelik eza içeren bir ayette; *“Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız bunlara Allah'ın dinini tatbik hususunda acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir zümre de bunların azabına bu cezalarına şahit olsun!”*⁵⁶ şeklinde mü'minler uyarılmıştır.

İslam'ın aile stratejisinin temel amaçlarından biri de “huzura ermek”tir. Bu huzuru sağlamak için Allah kâinatta her şeyi çift yaratmıştır ve yaratılanların arasında en şerefli ise insanoğludur. Kur'ân'da, *“Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir.”*⁵⁷ ve *“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katında en değerli ve en üstün olanınız, ona karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.”*⁵⁸ buyrulmuştur. Yine başka bir ayette; *“Kendileriyle huzur bulasınız diye size kendinizden (cinsî) eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet vermesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.”*⁵⁹ ifadesini görürüz. Kur'ân'da belirtilen cinsellik esnasında oluşan ‘sükûnun’, hümanoid robotlarla mümkün olup olmayacağı yine cevap bekleyen bir sorundur. Hanefiler gibi diğer mezhepler evliliğin temelini cinsellik olduğunu vurgulamış olsalar da bu yaşanan cinsellikte “meveddet” ve “rahmet” duygularının yok sayılmayacağı ayrıca vurgulanmıştır. Hanefilerin evliliği “ne-ke-ha” olarak tanımlanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan evlilik akdinin tanımında olayın daha çok biyolojik yönüne işaret etmiş olması bir anlamda bize insansılarla evliliği kolaylaştırıcı bir yön gibi gelebilir. Ancak bu tür bir evlilikle, evliliğin temel gayesinin önemini kaybedeceğini göstermektedir. Ayrıca robotla cinsel ilişki esnasında robottan salgılanan sıvı, insan sıvısı ile eş değer midir? Yapay hormonlardan salgılanan bu sıvı sadece cinsel ilişkiyi kolaylaştırmak için mi salgılanmakta, yoksa robotun gerçekten tahrik olması sonucunda mı ortaya çıkacaktır? Yani asıl mesele robot programlandığı için mi o sıvıyı üretecektir? sorusunun cevaplanması ortaya çıkmaktadır.

⁵⁴ en-Nur, 24/33

⁵⁵ en-Nur, 24/30-31

⁵⁶ en-Nur, 24/2

⁵⁷ el-Araf,7/189

⁵⁸ el-Hucurat, 49/13

⁵⁹ er-Rum, 30/21

2.2. Evlenme Akdinin Unsurları ve Şartları

Bir akdin hukuken varlık kazanabilmesi için bazı unsurlar ve şartlar gerekmektedir. İslam hukukunda taraflar, irade beyanı, nikâh akdinin unsurları içerisinde. Nikâh akdinin şartlarında temyiz, meclis birliği, evlenme engelini olmayışı, şahitler veya ilan, ikrah ve cebrin olmaması, nefaz şartları, lüzum şartları gibi şartlar yer almaktadır.⁶⁰ Hümanoidlerle yapılacak evliliklerde bu tür şartların olması mümkün gözükmemektedir. Öncelikle vücûb ve eda ehliyeti olmayan kısaca hukuka elverişli olmayan bir eşyada bu gerçekleşmeyecektir. Ancak yasa yapıcılar burada zararlarını önlemek adına uluslararası ortak hukuk adına bir takım sorumluluk bağlamında gerekliliğini ifade edebilirler. Ancak İslam hukukunda bireyin başkalarının izin ve onayına ihtiyaç duymadan evlenmesi için buluşa ermiş ve akıl sahibi olmasının yanı sıra herhangi bir engelini de olmaması gerekmektedir. Ancak insansı robotlar programlanmış olduğu ve kullanıcısına bağlı çalıştığı için kendi kararlarını veremez. Sürekli birine bağlı olarak çalışır. Bu sebeple temyiz gücünden yoksundur. Bu durumda yapılacak bir evlilik İslam hukuku açısından geçerli değildir, yok hükmündedir, hukuken doğmamış sayılacaktır (bâtıl).⁶¹

İslam hukukunda insansuların bir diğer fikhî boyutu boşanmalar neticesinde ortaya çıkacak mefsedettir. Hukuken yok saydığımız insansularla, yeni boşanmış bir kadın iddet süresini beklemeden hümanoidle evlilik gerçekleştirirse, iddet sorunu nasıl aşılacaktır. Kadın iddetini beklese bile çocuğun velâyeti açısından büyük problemler bizi beklemektedir. Akit yapılırken nikâhın şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi gerekir. İnsansularla evlilik akdinin sosyolojik boyutunu ihmal etmeyen İslam açısından daha önce de bahsettiğimiz evliliğin ilan edilmesine toplum nasıl bir tepki verecektir? gibi sorular cevabını bekleyen ve henüz cevabı verilememiş sorulardır. Bütün bu sorulara genel cevap verecek asıl problem hümanoidlere gerçek kişilik tanınması gerek dinî hukuk gerekse pozitif hukuk açısından bir sorumluluk temeli olarak verilecek midir?⁶² İnsansulara ayrı bir statü mü tanınacaktır? İnsansulara gerçek kişilik verilse bile bu nikâhı geçerli kılar mı? İnsansularla evlilik, aile hukukunda baştan sona gözden geçirilmesi gereken bir sorundur. Örneğin İslam dininin kadına hak tanıdığı mehir ve nafakanın, insansularla evlilikte yok sayılıp sayılmayacağı yine önemli problemlerden biridir.

İslam dininde evliliği sonlandıran işlemlerden biri de talaktır. Talak, kocanın bir sebebe bağlı olmadan nikâhı sonlandırması şeklinde kısaca tanımlanabilir. İnsansularla

⁶⁰ Serahsi, IV, 192; Merğînânî, t.y.:185, 198; İbn Rüşd, II, 435-460; Yargı, 2012: 605-650; Köse, *Yapay Zeka Etiği*, 281-297.

⁶¹ Talip Türcan (ed.), *İslam Hukuku*, 287-303.

⁶² Bir değerlendirmeye göre: "Tüm problemin kaynağı burada yatmaktadır. İslam dışı kaynaklarda üretilen bir sorunu, İslamî esaslara vurulduğunda ve bu esaslar içerisinde çözüm aramaya çalışıldığında abesle iştiğal etme durumu ortaya çıkacaktır. Özellikle İslam'ın cinsel sapkınlık olarak kabul ettiği bir husus için hukukî zemin oluşturmak boşuna bir gayret olacaktır. Örneğin Katolik Hristiyanlığın bu tür sorunları değerlendirmeye alacağı düşünülmemektedir. Bu husus araştırılabilir."

boşanma esnasında erkek, robot kadını nasıl boşayacak? İradeden yoksun olduğu için karar veremezse bu durumda kadın boşanmak istediğinde nasıl bir yol izlenecektir? Eşinden yeni boşanmış kadın iddet süresini beklemeden robotla evlenebilir mi? Ya da robotla birlikteliği olan bir insan evlat edinebilir mi? Bunlar ve bunlar gibi birçok problem önem arz etmektedir.

İslam aile yapısında var olan nişanlılık sürecinde söz kesme, şerbet içme, mehir gibi örfeye dayanan hususların hümanoidlerle gerçekleştirilen evliliklerde mümkün olup olmayacağı problem teşkil edecektir. Yine bir başka mesele ise evliliğin ilan şartıdır. İslam peygamberi bir aile kuruluşunu bayram havasında merasim şeklinde olmasını istemiştir. Asr-ı saadet düğünleri çok şenlikli ve canlı icra edilirdi. Günümüzde yapılan evliliklerde abartılı, şenlikli düğünlerin asıl amacı bireylerin evliliğinin ilan edilmesidir. Ancak insansılarla yapılacak evliliklerin ilan şartının nasıl yapılacağı sorun olmakla beraber toplumda fitne ve fesada yol açacağını belirtmekte de fayda vardır. İlan edilse bile toplumun buna psikolojik ve sosyolojik olarak hazır olup olmadığı, bu evlilik şeklinin toplum tarafından kabul edilip edilmeyeceği kabul edilse bile bunun etik boyutunun ne olacağı, bir sonraki nesli nasıl etkileyeceği yine tartışılması gereken sorunlardır.

2.2.1. Eşler Arasında Duygusal ve Cinsel Doyum (Sükûn)

Güçlü sorularla, evlenme akdi ve unsurlarının, insansılara hukukî bir statü verilse bile İslam hukukunun genel sistematigi içinde yer alan İslam aile hukuku açısından mümkün olmayacağı dile getirilmeye çalışılmıştır. Aile hukukunda insanlar arasında en özel bağ, karı-koca arasındaki duygusal bağ ve cinsel ilişkidir. Aralarındaki cinsel doyumla beraber buna eşlik eden sevgi, şefkat ve merhamet duyguları; cinsel hayatın sağlıklı temeller üzerine kurulmasını sağlamaktadır. Cinselliğe mutlaka eşlik eden sevgi, şefkat gibi duygular bir arada bulunmalıdır. Daha öncede ifade edildiği üzere cinsel doyumun insanların fizyolojik ve ruh sağlığı açısından faydasına vurgu yapan Kur'ân, cinselliğin bu duygulardan soyutlanamayacağını bildirmiştir (içten ve dıştan etkiler). Kur'ân'da yer alan "sükûn" kavramını ele alarak cinsel ve duygusal ilişkinin bu kavramla ifade edilmesinin sebeplerini insansılarla evlilik bağlamında gözden geçirebiliriz.

Arapça'da sükûn, harflerin sıfatları için kullanılmıştır. Varlıklara özgü kullanıldığında eyleme ve hareketliliğe karşı durağanlık, sakinlik, sabitlik demektir. Sakinleşen, sessizleşen, yatışan vb. kavramlar hakkında "sekene" fiili kullanılır. Konuşanın susması, yağmurun kesilmesi, öfkenin dinmesi yani hareketliliğe karşı bir zıt varoluş durumudur. Ayrıca bir mekânın ikamet yeri edinilmesi de "sekene" fiiliyle ifade edilir. Eşler evlilik ile beraber mesken ve yurt edinmektedir. Türkçede izdivâcın "ev"lenmek olarak ifade edilmesi bununla çok yakından alakalıdır. Huzursuz olduğumuzda Allah'ın kalbimize yerleştirdiği iç huzuru,

gönül rahatlığı, ağır başlılık, sakinlik “es-sekîne” diye isimlendirilir. Ayrıca istirahat anlamında da kullanılır.⁶³

Daha önce ifade edildiği gibi Allah her varlığı çift yarattığı gibi insanoğlunu da çift yaratarak birbirlerini tamamlamaları için aralarında duygusal ve cinsel bir bağ oluşturmuştur. Eşler arasında cinsel ve duygusal güdünün sebep olduğu doyum arayışı giderildiği zaman “sükûn” yani bir tür durulma, sakinleşme, doyuma ulaşma, rahatlama, gerilimden kurtulma oluşur. Bu vesileyle de çocuk sahibi olma ve neslin devamı sağlanır. Kur’ân bu düşünceyi delillendirdiği gibi eşler arasındaki cinsel ve duygusal eğilimin iki âyette “*liteskunu ileyhâ*” deyimine dile getirdiğini görürüz. Bu âyetlerden birinde “*liteskunu ileyhâ*” ifadesi, ağırlıklı olarak cinsel birlikteliği; diğerinde ise aynı ifade “*meveddet*” ve “*rahmet*” yani eşler arasındaki sevgi ve şefkati ön plana çıkarmaktadır.⁶⁴

Kur’ân’da yer alan sükûn (cinsel ve duygusal doyum) ile ilgili açıklamaları takip edecek olursak genel olarak kadın erkek arasındaki cinsel ilişki insana bahşedilen şehvet arzusunun zorunlu bir sonucu olarak zikredilmiştir. Diğer bir ifadeyle yüce Allah, kadın ve erkeği birbirlerini tamamlamak için yaratmış ve şehvet duygusunu insanların fıtratına yerleştirmiştir.⁶⁵ Kur’ân, “sükûn” kavramıyla karı koca arasındaki cinsel ve duygusal sevgiye işaret etmiştir. Sükûn kavramının açılımı yapılırken cinsel doyuma öncelik verilmiştir. Ancak cinsel doyum, sevgi, şefkat, merhamet gibi duygulardan soyutlanmamıştır. Bu konuyla ilgili âyet şudur: “*O’dur ki sizi tek bir nefisten yarattı, gönlü ısınsin diye ondan eşini var etti; eşini sarıp örtünce (eşyle birleşince) eşi, hafif bir yük yüklendi, onu gezdirdi. (Yükü) ağırlaşınca ikisi beraber Rab’leri Allah’a dua ettiler: “Eğer bize iyi, güzel bir çocuk verirsen elbette şükredenlerden olunuz! (dediler)”*⁶⁶. Allah, insanları iki farklı cinsiyet olarak yaratarak bu yaratılış şeklini “*liteskune ileyha*” ifadesi ile açıklamıştır. Eşler arasındaki cinsel ve duygusal eğilimi sükûn kavramı ile belirtmiştir. Nitekim âyetteki “*felemmâ teğaşşâhâ*” ifadesi, sükûn arayışını, cinsel ilişkinin takip ettiğini söyler. Buradaki “*teğaşşâ*” kelimesi, cinsel ilişkiye girmek anlamına gelir. Eşler birbirlerini bütün samimiyetleri ile sararlar, cinsel yaşamını aktif hale getirirler. Bütün bu nimetler karşısında bizden beklenen Allaha karşı şükretmektir.⁶⁷

⁶³ Mukatil b Süleyman, *Tefsîru Mukatil b Süleyman* (Beyrût: Dâr İhyâi’t-türas, 1423, I, 41, 206, II, 514, III, 22; Ebü'l-Hasan Saîd b. Mes'ade el-Mücaşii Ahfeş el-Evsat, (v. 215/830), *Meani'l-Kur'ân I-II* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1990/1411), I, 195.

⁶⁴ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberi, (310/923) *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân XXIV*. Thk, Ahmed Muhammed Şâkir (y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000/1420), VI, 318, VII, 540, X, 429; XV, 144, XIX, 613, XX, 86, XXI, 408. Ayrıca bkz: Abdurrahman Kasapoğlu, Kuranda Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: “Sükun”-Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim-, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV(4), 2004, 74-86.

⁶⁵ Demircioğlu, 2014: 24,33; Kasapoğlu, 74-86.

⁶⁶ el-Ârâf, 7/189

⁶⁷ Taberi, XX, 86; Kasapoğlu, “Kuranda Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: “Sükun”-Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim”, 74, 86.

Sükûn kavramının değinildiği el-Araf suresi 189. âyette; “teğâşşa” (cinsel davranış) kelimesine dikkat çekilmiştir. Cinsellik ve duygusallığın ifade edildiği ikinci âyette ise “meveddet ve rahmet (sevgi ve şefkat)” duygusuna değinilmiştir. Cinsel doyumun tek başına sükûn oluşturmayaacağı meselesini kendi içinde ayetlerle böylelikle temellendirilmiştir. Bu konuyla alakalı; “*O’nun âyetlerinden biri de, size, kendi nefislerinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasındır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır*”⁶⁸ buyurulmuştur. Yüce Allah kadın ve erkeği birbirine denk yani ruhsal yapı ve içgüdüsel donanımla yaratmıştır. Erkek ve kadın uyumlu yaratıldıkları için birbirlerine meyillidirler. İki arasında birliktelikten oluşan ruhsal dinginlik Kur’ân’da “es-sükânâ ileyhâ” sözüyle açıklanmıştır.⁶⁹

Sükûn kavramının açılımı olarak görülen “meveddet” kelimesine muhabbet, insanî seviş, güçlü bir ruhsal bağ, cinsel ilişki, cinsel sevgi gibi anlamlar yüklenmiştir. Anlam olarak muhabbet, istemek, sevmek gibi anlamlara gelen bu kelime Kur’ân-ı Kerîm de “meveddet, vüdd” ve Allah’ın esmâsında ‘el-Vedûd’ şeklinde geçmektedir. Örneğin Kur’ân’da “meveddet” kelimesine şöyle değinilmiştir: “*Îmân edip sâlih amel işleyenler var ya Rahmân onları sevdirecektir (meveddet).*”⁷⁰ Ayrıca; “*Biz her şeyi bir nefisten yarattık. Eşini de ondan yarattık!*” buyrulmuştur.⁷¹ Meveddet kelimesiyle bağlantı kurulabilecek bir anlayışı kısaca tasavvufta görmek mümkündür. Tasavvufta aşk denilince genelde ilâhî aşk anlaşılacakla birlikte mecâzî aşk da makbûl sayılmıştır. Mecâzî aşk nezih bir duyguyla karşı cinse olan sevgidir.⁷² Meveddet kavramına bahşedilen anlam kalplerde oluşan yakınlaşmadır, samimiyettir. Meveddet duygusu ile beraber insanlar arasında duygusal ve cinsel yakınlaşma oluşarak aile kurma meydana gelmiştir. Bu duygusal birliktelik sonucu çocuk sahibi olunarak neslin devam etmesi sağlanmıştır.⁷³

Meveddet kavramının hemen ardından gelen “rahmet” kelimesi ise, çocuk sahibi (soy bağı) olma, şefkat, esirgeyiş gibi anlamlara gelir. Cinsel güdü (cinsî tabiat), ruhsallıktan ziyade gönüllerin bir olması, kaynaşması demektir. Meveddet duygusunun daha çok gençlik dönemlerinde rahmetin ise yaşlılık döneminde ön plana çıkarak ağır bastığı söylenebilir. Çünkü yaşlılık döneminde cinsel ilişkinin azalmasıyla meveddet aşağıya doğru bir seyir izlemektedir. Fakat rahmet duygusunun ortaya çıkmasıyla eşler birbirlerine daha çok bağlanırlar. Bu sebeple aralarında dayanışma, birbirlerini sahiplenme daha çok artar. Meveddet ve rahmet olmadan cinselliğin mümkün olmadığını gösteren âyet, kadın ve erkek

⁶⁸ er-Rum, 30/21

⁶⁹ Taberi, II, 86, VII, 315,

⁷⁰ Meryem, 19/96

⁷¹ el-Hucurât, 49/13.

⁷² Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: İFAV, 1997), 31-32, 35, 37, 39, 43. Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi’ye ait (v. 1066) ‘Tasavvuf’ adlı manzumesi bu konuya çok güzel bir örnektir: s. 43.

⁷³ ailede-sukun-meveddet-ve-rahmet. (Erişim Tarihi 26 Ağustos 2022).

arasındaki duygusal çekimin cinsellikle güçlü bir bağ oluşturarak erkek ve kadının evlilik ilişkisini daha öteye, ruh boyutuna taşınması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁴

2.2.2. Evlenmenin Hükümü

Allah, insanı en güzel şekilde yaratmış ve diğer birçok varlığı onun hizmetine sunmuştur. Allah, üreyip çoğalmaları için insanları diğer varlıklar gibi çift yaratmıştır.⁷⁵ Evlilik vasıtasıyla Allah'ın emri olan neslin devamı böylece sağlanmaktadır. Evlenme akdi ile açıklanan nikâh kavramı bir fıkıh terimi olup birbirleriyle evlenmelerine engel bulunmayan kadın ve erkeğin, hayatlarını birleştirmesi sonucu kişilere karşılıklı hak ve sorumluluk veren bağdır. Kur'ân-ı Kerîm nikâh akdini "misakı ğaliz"⁷⁶ (çok büyük sorumluluğu olan söz) olarak nitelmiştir. Buradan yola çıkarak nikâhın ne sadece bir medeni muamele ne de hukukî yönü olmayan sırf bir ibadet değil aksine, iki niteliğin içinde bulunduğu özel bir akit olduğu ortaya çıkmaktadır.⁷⁷

İslam dininde kadın ve erkek arasındaki birlikteliğin meşrulaştırılması ve aile kurumunun oluşması nikâh akdi ile olmaktadır. İslam hukukunda nikâh akdi, ailenin temelini oluşturan ve eşlere karşılıklı ahlâkî ve hukukî hak ve sorumluluklar yükleyen bir akittir.⁷⁸ Nitekim erkeklerin kadınlar üzerinde olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde belli haklarının olduğu Kur'ân-ı Kerim'de dile getirilmiştir.⁷⁹ Bahsedilen hak ve sorumluluklara riayet edilmesi evliliğin saadeti ve devamını sağlarken bu hak ve sorumlulukların günümüzde evliliklerin çoğunlukla boşanmayla sonuçlanması ve genç kesimin ihmal edilmesi ise, anlaşmazlığa ve çatışmaya sebebiyet vermektedir.⁸⁰ Evlilikten uzak durulması evlilik kurumuna zarar vermiş ve evliliğin amacından saptırılmasına sebep olmuştur. Dijitalleşme hayatımızın tamamına etki ederek, aile yapımızı, düşüncelerimizi kaçınılmaz bir şekilde etkilemiştir. Kadın ve erkeğin rekabet içerisinde olması, cinsellik konusunda doyumsuz, sorumluluk bilincinden yoksun olması, evlilik bilincinin tam olarak oluşmaması, solo/yalnız yaşamların yaygınlaşmasıyla insanlar evlilikten uzaklaşmıştır.

Evlenme akdinin meydana gelmesi için bazı şartlar gerekmektedir. Evlenmelerinde engel bulunmayan ve nikâh ehliyetini hâiz bir erkek ve kadın arasında olup, kadın ve erkeğin bu konuda rıza gösterebilmesi ayrıca evliliğin süreklilik içermesi gerekir. Yani yapılacak evlilik akdi hukuken de geçerli olması gerektiği gibi geçici evlilik amacıyla nikâh yapılamaz.⁸¹ İşte tam da bu noktada insan üretimi olan insansılarla evlilik ile alakalı hukuki alt yapısının

⁷⁴ Kasapoğlu, "Kuranda Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: "Sükun"-Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim", 74,86

⁷⁵ eş-Şurâ, 42/11

⁷⁶ en-Nisa, 4/21

⁷⁷ Merğînâni, t.y.: 198.

⁷⁸ Talip Türcan (ed.), *İslam Hukuku*, 288 -295.

⁷⁹ el-Bakara, 2/228.

⁸⁰ Aslan, 2019:13-18)

⁸¹ Talip Türcan (ed.), *İslam Hukuku* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 281 -312)

gerçek kişi kabul edilip edilmeyeceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Daha sonra evlenilecek robotun ehliyet sahibi olup olmayacağı, robotun evlenirken gerçekten rızası olacak mı yoksa programlanmış bir şekilde mi hareket edecek, ya da robotla evlenilirken nasıl bir amaç güdülecektir? gibi sorular önem kazanmaktadır.

Arapça bir kelime olup sözlükte; “cinsel ilişki anlamına” gelen nikâh kavramı fakihler arasında fikir ayrılığına sebep olmuştur. Bazıları iki şeyin birbirine geçmesi olarak tanımlamış bazıları ise evlilik akdi ile beraber cinsel ilişki gerçekleştiği için nikâh kavramı kullanılmıştır, demiştir. Hanefi mezhebi şer’î kullanımında nikâh kelimesinin sözlük anlamından yola çıkarak evliliğin cinsellik üzerine temellendirildiğini, özel bir birleşme ya da özel bir akit olduğunu ileri sürmüştür. Buna dayalı mecazi olarak evlilik akdi şeklinde kabul etmişlerdir.⁸²

Şafiiler ve bazı Hanbeliler, Hanefilerin görüşlerini reddederek nikâh kavramının sadece cinsellik anlamında değil, aynı zamanda evlilik akdi olduğunu, evlendirme ya da cinsel ilişkiyi mubah hale getirmeyi içeren bir akit olduğunu savunmuştur. Bu görüşlerini naslarda geçen “n-k-h” türevlerinin evlilik akdi olarak kullanılmasına dayandırmışlardır. Malikiler ve bazı Hanbeliler ise hem evlilik akdi hem de cinsel ilişki anlamında olduğunu savunmuşlardır. Fakat onlar gerçek anlam olarak cinselliği kabul etmekle birlikte evlilik akdinin mecaz mı yoksa gerçek anlamda mı kullanılacağı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁸³

Dinimizde nikâhın birçok maksadı olduğu gibi topluma da sağladığı birçok faydası vardır. Buna Hz. Peygamber’e layık bir ümmet yetiştirmek, neslin devamı, şehvî arzuların giderilmesi, güçlü ve ahlaklı bir toplum, eşler arasında yardımlaşma, dayanışma, sevgi, muhabbetin oluşması, toplumda fitne ve fesatlığın önüne geçilmesi gibi birçok örnek verilebilir. Ancak evliliği cinsellik illeti üzerine temellendiren Hanefiler, nikâhın meşrulaştırılmasındaki sebebi neslin devamını getirecek kadın ve erkeğin zina ve nesep karışıklığına yol açmadan cinsel ilişkiyi sağlaması olarak yorumlamışlardır. Bu amaçla beraber kocanın başkasıyla ortak olmadan sadece ona ait olan karısından cinsel yönden faydalanması ve bunun için de belli bir miktarda bedel (mehir) ödemesi Hanefiler açısından kocaya sadece hak tanımaz ayrıca mülkiyet hakkı da verir. Ve Hanefi düşüncesinde buna milk-i muta denilmiştir. Onlara göre nikâhın asıl amacı milk-i mutayı elde etmektir.⁸⁴

Dinimizde evlenmenin hükmü sünnet-i müekkededir. Fakat evleneceklerin durumuna göre nikâhın hükmü farz, vâcib, sünnet, haram, mekruh veya mubah kısımlarına ayrılmıştır:

⁸² Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi (483/1090), *el-Mebsût XXX* (Beirut: Dâru’l-Marife, 1993/1414), IV, 192, 193 vd; Merğinanî, t.y.: 186.

⁸³ Ebü’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi İbn Rüşd (ö. 5۹۰), *Bidâyetü’l-müctehid ve nihayetü’l-muktesid I-II* (Kahire: el-Dârü’l-hadis, 2004/1425), III, 30, 32, 36, 37, 44, 64.

⁸⁴ Serahsi, IV, 192; Merğinanî, t.y.:185, 198; İbn Rüşd, II, 435-460; Yargı, 2012: 605-650. Aslında Hanefi ve Şâfiiler arasında n-k-h kelimesine yüklenen anlam farklılığı, nikâh akdinin hukukî süreci başlatması ve nikâh akdinin taraflara yüklediği haklar ve sorumlulukları tespit etmek amacıyla olmalıdır.

1) Kişi, evlenmediği zaman zinaya düşeceği kesinse o kimsenin evlenmesi farzdır. Ancak bunun yanında 'erkeğin eşinin mehrini verecek ve geçimi sağlayacak' durumda olması şartı aranır.

2) Yine zinaya düşme tehlikesi bulunan kimsenin - mehir ve nafakayı sağlayacak durumda ise - evlenmesi vâcibtir. Hanefiler dışındaki çoğunluk fakihlere göre farz ile vâcib arasında bir fark bulunmamaktadır.

3) Eşine zulüm ve işkence yapacağı kesin olan kişinin evlenmesi haramdır.

4) Eşine zulüm yapma ihtimali bulunan kimsenin evlenmesi mekruhtur.

5) Cinsel bakımdan itidal halde bulunanların evlenmesi sünnettir.⁸⁵

Evlenmenin hükümlerine baktığımız zaman Kurân'da belirtilen kavvâmiyetin erkekte olmasından dolayı erkeğin kadını ekonomik yönden mağdur etmemesi ve eşine zulmetmemesi şartları aranmaktadır.⁸⁶ Ancak hümanoid robotlarla evlilik sonucunda roller değişecek gibi gözükmemektedir. Bu gibi durumlarda İslam aile hukuku adına ortaya konulanların kaybolacağı bir durum oluşacaktır. Örneğin kavvâmiyet, kadında olabilecektir. Çünkü robotlar ya programlanmış bir şekilde karşısındakine sorunsuz ve sonsuz itaat edeceklerdir ya da öyle zannedilecektir. Bunun sonucunda erkek veya kadın evlendiği robota zulmedebileceği gibi insansuların da programlanması durumunda benzer vakalar oluşturabileceği hatta evli olduğu insan eşini öldürme tehlikesi belireceği ihtimal dâhilindedir.

2.3. İslam Hukuku Açısından Hümanoid Robotlara Sorumluluk Tanınması Sorunu ve Hukukî Statü Tartışmaları

İnsanoğlu, doğasının yetersiz kaldığı ve hiçbir duyu organının yetişemeyeceği nitelik ve niceliğe sahip sistemler söz konusu olduğunda bununla başa çıkabilmek için yeni arayışlara yönelmektedir. Çalışmanın tartışma konusu edilen insansı sorunu, insanın biyolojik anlamda gidebileceği en uç noktaya varmış olabileceğini göstermektedir. Teknoloji, otomasyon, yapay zekâ ve robot biliminde daha ileri gidebilmek için kendi icadı olan makinelerden ve onların yeteneklerinden yararlanması ve bunların idaresi tartışılması gereken modernitenin dayattığı yeniçağın konularıdır. Sıkıntılı olan alan burada açılmakta bir makinenin işleyebilmesi için ne kadar az insan komutuna ihtiyacı varsa o kadar otonom olmakta, çevre koşullarına ve değişen şartlara uyum sağlama kabiliyeti ne kadar yüksekse otonomluğa o derecede yaklaşmış demektir. Son olarak da bir makinenin insiyatif kullanma

⁸⁵ Konuyu ayrıntılı incelemek ve ilgili tartışmalara bakmak için örnek şu eserlere bakılabilir: Serahsi, IV, 192; Merğînânî, t.y.:185, 198; İbn Rüşd, III, 30, 32, 36, 37, 44, 64. Ayrıca dijital bir platform örneği için bkz: İslam ve ihsan.com/islamda-evlenmenin-hukmu-nedir? (Erişim Tarihi 26 Ağustos 2022).

⁸⁶ en-Nisâ, 4/34.

yani risk alma ve takdir yetkisinin olup olmamasına göre gerçek anlamda otonom olmasının belirlenebilmesi hukukun göz ardı edemeyeceği bir teknolojik bir gerçekliktir.⁸⁷

Tartışmayı güçlü ve zayıf yapay zekâlı robotlarla genişletirsek, zayıf zekâlı robotların hayatımızı kolaylaştırmaya yönelik eğitim, sağlık, bakım ve temizlik gibi birçok alanda hizmet ettiklerini görürüz. Ancak son zamanlarda güçlü yapay zekâ aşamasına yaklaşan robotlar hizmet etmekten ziyade evlenmek için bir eş, sevgili, partner olarak insanlığın hayatına girmeye başlamıştır. Zayıf yapay zekâlı robotlardan farklı olan bu robotlar; duyguları yansıtan, cinsel işlevi olan, zeki, akıllı siborglardır. İnsan niteliklerine sahip bu robotların sosyal ve dinî hayatımızın en ücra, mahrem köşelerine kadar müdahale ettiği gerçeğiyle yüzleşmekteyiz. İnsansılarla birlikte İslam hukuku, Kelam gibi Temel İslam Bilimleri alanlarında birçok çözüm bekleyen sorunlar ortaya çıkmıştır.

Burada robot hukukuyla ilgili ele alınması gereken soruların sorulması ve buna göre tartışmanın şekillenmesi önem arz etmektedir. Peter W. Singer, otonom kavramını insanın olgunluğuyla ölçmek için kendine şunları sormaktadır.⁸⁸

- Robot dünyanın kendine ait bir modelini çıkartabiliyor mu?
- Robot çıkarttığı o model içerisinde kendi başına faaliyet gösterebiliyor mu?
- Robot, oluşturduğu modeli kendiliğinden değiştirip güncelleyebiliyor mu?
- Robot, oluşturduğu modeli bir kenara atıp ve ne yapacağı konusunda yepyeni bir fikirle gelebiliyor mu?

İnsan ürünü olan bu siborgların kendi başına kararlar alması, ya da uyguladığı olumlu-olumsuz davranışlar sonucunda sorumlu kişinin kim olacağı tartışılmaktadır.⁸⁹ Hümanoidlerin sorumluluğundan bahsedebilmek için, önce hukuk düzenlerince onların kişiliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Ve yine bir robot hukukundan bahsedebilmek için tanımlamalarına sığmayacak bir şekilde ilerleyen bu dijital varlıkların bir tanımını yapmak konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ancak bu tanım bile yapıldığı andan itibaren eskimeye başlayacaktır. Konu hakkında Ersoy'un, "Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk" kitabında; Andrea Bertolini, Erica Palmerini'ye ait "Regulating Robotics: A Challenge for Europe" Upcoming Issues of EU Law: Compilation of In-Depth Analyses'tan yer verdiği tanımı, biz de aynen almak istiyoruz:

Dış dünya ile etkileşime girmesine izin veren bir vücut ile donatılmış veya bir yazılım veya bir programa gibi soyut bir varlığı olan, işlevini yerine getirirken bir insan tarafından kontrol edilen veya gözetim altında bulundurulmuş veya karmaşıklık seviyelerinde olan ve dış ortama da müdahale etme de dâhil olmak üzere mevcut alternatifler arasından

⁸⁷ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 21, 22, 77, 78 vd.

⁸⁸ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, s. 73'deki 55 no'lu dipnottan naklen. Tartışma otonomun seviyeleri etrafında dönmektedir.

⁸⁹ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 77, 80, 82, 83, 87, 99.

önceden belirlenmemiş seçimler yapmayı içerebilecek (tekrarlayan nitelikte veya tek seferlik) görevlerini yerine getirirken otonom şekilde hareket eden ve kullanıcısı, yaratıcısı veya programcısı tarafından belirlendiği üzere bir sonuca ulaşmayı veya sonradan değerlendirmek üzere bilgi sağlamayı hedefleyen ve bu sırada insanlar ile çeşitli şekillerde ve sevilere etkileşime girebilen ve işbirliği yapabilen makine.⁹⁰

Bu geniş ve uzun tanımdan sonra otonom makinenin (homo dijitalis) hukukî açıdan birden fazla alana ait kavramla bağlantı kurulabileceği ortaya çıkmaktadır:

1. Yasal Statüye sahip olmak (hak ve sorumluluklara sahip olmak),
2. Yasal ehliyete sahip olmak (hukuken geçerli kararlar vermek veya eylemlerde bulunmak –Sofia'nın evlenme isteği bu açıdan örnek olarak verilebilir.),
3. Kararları veya eylemleri sebebiyle yasal açıdan sorumlu tutulabilir olması.⁹¹

Tabi ki burada göz ardı edemeyeceğimiz ontolojik sorgulamalar, robotların yasal statülerini yani gerçek kişi, tüzel kişi, soyut varlık (mücerred), insan-hayvan arasında canlı varlık, hayvan ve eşya sınıflandırılmasında robotların nereye ait olduğunu belirlemek zor olmayacaktır. Bu belirlemeden sonra robotların yasal hak ve sorumluluklara sahip olmalarının ve verdikleri zararlardan hukukî ve cezaî anlamda sorumlu tutulmalarının mümkün olup olmadığını da böylelikle tespit etmiş olacağız.⁹²

Sorumluluğun tam olarak ne olduğuna baktığımız zaman hukukta “uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme, tazminatla yükümlü tutulma, işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı çekme” ve daha özel kullanımıyla “alacaklının hakkını elde edebilmesi için el koyacağı mal varlığının hukukî durumu” anlamlarına gelmektedir. Âyet ve hadislerde sorumlu manasında mesuliyet kavramının yanı sıra aynı anlama gelen sorguya çekilme, tutulma anlamında kullanılmaktadır. İslam hukukunda bir kişinin sorumlu tutulması için Müslüman olması, akıl sağlığının yerinde olması ve buluğa ermiş olması lazımdır.⁹³

Allah yeryüzünde insanı en mükemmel şekilde yaratmış ve birçok varlığı onun hizmetine sunmuştur. Ona bahşettiği akıl, irade ve kendi başına kararlar alıp uygulama hürriyeti ile birlikte dini, ahlaki, içtimaî-hukukî alanlarda sorumluluğa uygun olarak yaratmıştır. Sorumlulukla bağ kurabileceğimiz bir âyette; “*İnsan kendisinin başıboş*

⁹⁰ Ersoy. *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*, 34-35. Sayfa 34'te 4 no'lu dipnot.

⁹¹ Tartışmanın özellikle dinî hukuk yönünü daha detaylı incelemek için bkz. *Yapay Zekâ Çağında İslam ve Hukuk*. ed. Yıldırım Sipahi. (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2022).

⁹² Detaylı incelemek için bkz. *Yapay Zekâ Çağında İslam ve Hukuk*. ed. Yıldırım Sipahi. (Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2022).

⁹³ islamansiklopedisi, sorumluluk. (Erişim Tarihi 27 ağustos 2022).

*birakılacağını mı zanneder?*⁹⁴ buyurularak sorumluluk bilincine değinilmiştir. Bir diğer ayette; “*Kendilerine peygamber gönderilenleri mutlaka sorgulayacağımız gibi, gönderilen peygamberleri de elbette sorgulayacağız!*”⁹⁵ denilerek Allah’ın elçilerinin de istisnasız sorgulanacağı dile getirilmiştir. Sorumluluk bilinciyle alakalı bir başka ayette; “*Her nefis kazandığına karşılık bir rehindir.*”⁹⁶ ifadesiyle de hesap günü insanların yaptıkları kötülüklerden dolayı rehine alınacağı vurgulanmaktadır. Görüldüğü üzere sorumluluk insanlara bahşedilmiştir. Fakat yapay zekâlı insansı robotların hayatımıza hükmetmesiyle beraber robotlara nasıl sorumluluk yükleneceği ya da bunların sorumlu tutulup tutulmayacakları henüz belli değildir. Allah, insana bahşettiği akıl, irade, hürriyetle beraber onun fitratına ahlaki ve vicdani sorumluluk bilincini de yerleştirmiştir. Bu sebeple dünya ve ahiret mutluluğu için insanın kendisine verilen sorumlulukları yerine getirmesi gerekir. Maddi sorumlulukları içerisinde yeryüzündeki düzeni koruma, doğayı koruma, teknolojik ürünleri ve sistemleri sorumluluk bilinci içinde kullanma gibi hususları içermektedir. Görüldüğü gibi sorumluluklarımız içerisinde dijital sistemlerin kullanımına dikkat çekilmiştir. İnsan zekâsının taklidi olarak tanımlanan yapay zekânın asıl amacı insan gibi hareket eden, akıl yürüten, iletişim kuran, duygusal işlevselliği bulunan robotlar üretmektir. Birçok alanda kullanımının söz konusu olması insanda sorumluluk bilinci üzerinde olumlu ya da olumsuz olası etkisinin tehdit oluşturup oluşturmadığı tartışılmaktadır. Diğer taraftan yapay zekâ sistemlerinin ileride kontrolden çıkıp sorumluluk bilincini etkileyeceği öngörülmüştür.⁹⁷

İnsan, zekânın yanında bilinç ve iradeye de sahiptir. Yapay zekânın, insan zekâsıyla yarışabilmesi için yapay bir bilinç ve iradeye sahip olması gerekmektedir. Son zamanlarda dijital anlamda baş döndürücü gelişmeler yaşanmaktadır.⁹⁸ İnsansı robotların ikili ilişkilere dâhil olması, evlilik ya da cinsel aktivite için kullanımının yaygınlaşması; kâr, ticaret ve sektörel amaçlı kullanılan bu robotların şuur ve irade yoksunu olması, alacağı kararların geçerli olup olmaması tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Ya da bilim adamlarının her yönüyle insana benzeyen yapay zekâyâ, yapay bilinç ve irade entegre etmesi makine etiğini kaçınılmaz kılacaktır. Aksi halde yapay zekâ üretici ya da kullanıcının kontrolünden çıkabilir. Robotun üreticisine ya da kullanıcıya düşman kesilmesi birçok zarara sebep olabilir.⁹⁹ Bir diğer önemli konu evlilik için satın alınan robotun kullanıcıya bir takım sorumluluklar getirip getirmeyeceğidir. Robot sistemlerinin işleyeceği suçlarda etik sorumluluğun makinede mi yoksa üretici de mi olacağı yine konuşulan konulardandır. Büyük bir hızla gelişim gösteren

⁹⁴ Kıyâme, 75/36

⁹⁵ el-Araf, 7/6

⁹⁶ el-Müddesir, 74/38

⁹⁷ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 77, 80, 82, 83, 87, 99.

⁹⁸ Bostrom, *Süper Zekâ*, 99, 117, 129.

⁹⁹ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 40, 41, 77, 80, 82, 83, 87, 99.

siborgların hangi temel sorumluluklara sahip olacağı ya da bu sorumlulukları üstlenen kişiler, firma sahibi, kullanıcı yoksa geliştiricilere mi ait olacağı yine merak edilenler arasındadır¹⁰⁰

Hukuken ve ahlaken fâil olmak yani sorumluluk sahibi olmak birey-kişi olmakla alakalı bir durumdur. Kişi olmanın ne anlama geldiğine baktığımız zaman biricik, değerli, yaptığı davranışlardan sorumlu kişi, bilinçli, toplum içinde yaşayabilme kabiliyeti olan kimse olarak nitelendirilir. Yapay zekâlı robotlar her ne kadar insan beyniyle yarışıyor gibi gözükse de sorumluluk bilincinden yoksun olduğu için ahlaken ve hukuken kişi olarak tanınmamaktadır. Fakat bu konuda son zamanlarda değişen ve gelişen anlayışlar, önermeler bu ifade edilenlerin tersi durumundadır.¹⁰¹

Teknolojik gelişmelerin zirveye ulaştığı son zamanlarda yapay zekâlı robotların insanın bütün nitelikleriyle donatılması ile beraber yapay bilincin de entegre edilme çabalarının sonuç vereceğine inanılan yaklaşıma göre yapay etik zarûrî olacaktır. Çünkü insanın kendi elleriyle ürettiği makineyi kontrol edememesi, yani yapay zekânın insanoğluna hükmetmesi durumu kaçınılmazdır. Bu sebeple topluma ve insan ırkına zarar gelmemesi için makine etiği zorunluluk arz etmektedir. Etiğin temeli olan iyi ve kötü ifadeler çerçevesinde ahlaki birçok soyut kavramın yapay yollarla yapay zekâyâ yüklenmesi önemlidir. Yapay zekânın yaptığı hatalarda etik sorumluluk makinede mi yoksa insanda mı olacak sorusuna yönelik yaklaşıma göre insanoğlu üretimi olan makinelerin yaptığı hataları üstlenmesi durumunda insanın kendi etik sorumluluklarının yükümlülükleri ortadan kalkması sorunu doğacaktır. Bu durumda insan robota her türlü şeyi yaptırabilir. Söz konusu yapay zekâyı üretmek bile etik midir bu da tartışılmalıdır. Çünkü insanın insana hükmetmesi, ezmesi için insansı bir araç görevi üstlenmektedir. Bu sebeple yapay zekâlı sistemlerin etik olarak ve belli kurallar içerisinde uzlaşya varılması gerekir.¹⁰²

Yapay zekâlı robotların yaşamımızın her alanında görev üstlenmesi ile beraber medeni, cezaî, malî ve hukuki alanda birtakım yaptırımları gereklidir. Güçlü yapay zekâyâ sahip insansı robotların hukukî statüsünün belirlenmesi ve yaptığı fiillerin nasıl sonuçlanacağına dair görüşler mevcuttur. Robotlara hukukî statünün gerekli olmadığını savunan düşünceye göre yapay zekâ gelişim noktasında zirveye ulaşırsa da bir insan ürünüdür.

¹⁰⁰ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 65, 77, 80, 82, 83, 87, 99; Görgülü -Keskin, *Yapay Zeka Robotlara Ahlaki Ve Hukuki Statü Tanınması Problematikliği -İslam Ahlakı ve Hukuku Açısından Bir Değerlendirme*, 30. Ve yine bir değerlendirmeye göre: "İslam'da cinselliğinden yararlanmak için satın alınan köle (cariye) ile nikah kıymaya gerek yoktur. Çünkü köleler parayla alınıp satılan kişiye ait bir maldır. Robot da kişiye ait bir maldır. Dolayısıyla nikâh, talak, nafaka gibi pek çok hukuki durum söz konusu olamaz. Robotla evlilikte neden bu hususlar gündeme gelsin ki!" işte bu düşünce insanları, insansılarla evliliğe/birlikteliğe (cinsel anlamda) yönlendirebilecek ve yaptıkları işi dinen meşrulaştıracakları bir düşüncedir.

¹⁰¹ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 65, 77, 43; Bostrom, *Süper Zekâ*, 247, 249, 256; Görgülü - Keskin, 37 - 65. Konunun daha geniş değerlendirmesi için bkz. Gökmen, Emrah "Adam Çalıştıranın Sorumluluğu Özelinde Yapay Zekânın İslam ve Türk Hukuku Üzerinden Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesi" *ASBÜ Hukuk Fakültesi (2022/2)*, ss. 931-991.

¹⁰² Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 77, 80, 44.

Bu sebeple bağımsız bir kişiliğe sahip olamaz. Bu görüşte de iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bir gruba göre eşya konumundadır. Ve her ne kadar insan zekâsına sahip olsa da bilinç ve irade sahibi olmadığı için elektronik cihaz olarak algılanmaktadır. Uygulamada karşılaşılabilecek sorunlar karşısında belli düzenlemelerin yapılmasına karşın robotların kaydedileceği sigorta sistemlerinden zararların karşılanması yoluyla çözümleneceği görüşü mevcuttur. Ancak bu görüş oldukça eleştirilmektedir. Çünkü yapay zekânın eşya statüsünde yer almasının, hukukî sorunların çözümünde yeterli olmayacağı şeklinde itiraz edilmiştir. Yapay zekâyâ hukukî kişilik verilmesine karşı çıkan diğer bir görüşe göre robotlara kölelik statüsü verilmelidir. Onlara göre robot insana bağlıdır. Robotun kendi başına bir şey yapamayacağını savunan bu kişiler robotların insan gibi kabul edilmeyeceğinin, kullanım hakkının insana ait olduğunu ve bu yüzden köle olarak kabul edilmesini önermişlerdir. Öte yandan insana hizmet eden bu robotların köle sıfatını alması da kişilik ihlali olarak görülmeyecektir. Ancak doktrinde bu fikir kölelik anlayışının tekrar gündeme gelmesinden dolayı ve bunun hukukî anlamda sorunlara çözüm getirmediği için itiraz edilmiştir. Robotlara hukukî statünün gerekli olduğunu benimseyen görüşlere göre; İnsan ırkını olumsuz etkilemediği sürece güçlü yapay zekâyâ sahip, otonom karar verebilen siborglara statü tanınabilir görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüşü savunanlar robotun varlık olarak kabul edilmemesinden dolayı gerçek kişi olarak kabul edilemeyeceğini ve bu sebeple tüzel ve elektronik kişilik fikrini ileri sürmektedirler. Yapay zekâlı robotlara tüzel kişilik statüsünün tanınmasını öneren görüş; hukukî anlamda kolaylıkların sağlanacağı ve robotların işlediği suçların ya da yaptıkları hataların sorumluluğunun doğrudan karşı tarafa atfedileceğini ileri sürmüştür.¹⁰³ Doktrinde bu görüş eleştiriye sebep olmuştur. Çünkü yapay zekâyâ tüzel kişiliğin tanınmasıyla beraber kurumun kendi sorumluluğunu doğrudan ona atfetmesiyle birlikte yapacağı hatalardan kurtulmak ve yapay zekâyı çıkarları doğrultusunda kullanma tehlikesi belirecektir. Bu sebeplerden dolayı bu görüş sahipleri, yapay zekâyâ tüzel kişilik vermektense ziyade kendine özgü bir statünün tanınmasını daha sağlıklı bulmuşlardır. Avrupa Parlamentosu Hukuk İşleri Komisyonunda “elektronik kişilik” statüsü teklifi daha uygun görülmüştür. Raporda özel bir yasanın düzenlenmesi, bağımsız hareket eden bu robotiklerin yaptıklarından sorumlu tutulacağını, ayrıca üretici ve kullanıcı arasında yapılacak olan tazminat fonu ile yapay zekânın zararlarının karşılanması önerilmektedir. Ancak yapay zekâyâ özgü olan hukukî statünün robotların statüsünü yükselteceği gibi insanların itibarlarının düşürülmesine sebebiyet verecektir. Öte yandan robotun bir e-kşilik olarak kabul edilmesi halinde insanlarla eşit statüye sahip olacaktır. Bu hukukî yasal statünün temel amacı gün geçtikçe gelişip devir atlayan robotiklerin yaptıkları eylemlerden sorumlu tutulmasına yöneliktir. Ancak sadece sorumlu kişi olarak kalmayacaktır. Çünkü kişilik, borçlar ve haklar doğuran bir statüdür.

¹⁰³ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 87, 88 vd, 140, 145

Bunun sonucundan da insan ile eş değer konuma ulaşacaktır. Bu şekilde topluma, insan ırkına ve itibarını nasıl etkileyeceği merak konusudur.¹⁰⁴

3. İnsansılarla Evlilik Sorunu

Yapay zekâ çağında teknolojik gelişmelerle değişik iş kollarında hayatımızı kolaylaştıran robotlarla yetinmeyip insan duygularını istismar edecek, aile kurumunun zedelenmesine sebebiyet verecek, bunun yanında bireysel ve toplumsal yapımızı olumsuz etkileyecek insansı robotları hayatımızın merkezine koyma çabası söz konusudur. Dijitalleşen günümüz dünyasında, insansı robotların üretilmesiyle beraber robotlarla evlilik gündeme gelmiştir. İnsanoğlu yaşam boyunca nefesine hizmet etmekle uğraşmıştır. Bu konuda pek başarısız oldukları söylenemez. Çünkü Maastricht Üniversitesi yapay yaşam araştırmacılarından Prof. David Levy'e göre, -daha önce ifade edildiği üzere- önümüzdeki 50 yıl içinde robotlarla seks yapmak çok sıradan bir şey olacaktır.¹⁰⁵

Çalışmayan, üretmeyen, yaptıkları eylemlerin tamamından haz almaya odaklı, aile, kadın ve erkeği cinsel obje olarak gören ve sorumluluk almamak için evlilikten uzak duran narsist insanlar günümüzde maalesef çoğalmış durumdadır. Haz düşkünü dediğimiz hedonist yaşam tarzı gelecek için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. İşte tam da bu noktada yapay zekâ üreticilerinin insanların hazzını ön plana sürerek ürettikleri hümanoid robotlarla evlilik mümkün hale gelmiştir. Kadın ve erkeğin duygusal ve cinsel ihtiyaçlarını bir robotta aramasının birçok sebebi olabilir. Teknoloji ile beraber artan estetik kaygı insanların güzellik algılarında büyük hasarlara yol açmıştır. Bunun yanında kişinin mükemmeliyetçilik arayışı bireyi robotlara yönlendirmedeki en kestirme sebeptir. Kusursuz bir fiziki güzellikte, size her konuda itaat eden, kendinden çok sizi sevecek, oturup sohbet edeceğiniz, sizi cinsel yönden istediğiniz şekilde tatmin edecek yemek yapan, evinizi koruyup kollayan, hasta olmayan yorulmayan ve hiç yaşlanmayan vs. insansı robotlar hayal olmaktan çıkmıştır.

Günümüz evliliklerindeki temel problemlere bakıldığında ilk göze çarpan cinsellik sorunlarıdır. Cinselliğin problem olduğu bir evliliğin yürümesi kolay değildir. Ya da aile içinde iletişimsizlik, sevgi yoksunluğu, eşlerin birbirine rakipmiş gibi davranması evliliği bitiren cinselliğe bağlı başlıca sebeplerdendir. Sanal ilişkilerin artmasıyla beraber insanlar aşkı, sevgiyi, cinselliği teknolojiye aramaktadırlar. Kısacası insanlar birbirlerinde bulamadıklarını robotlarda aramaya yönelmektedir.¹⁰⁶ Robotlarda aradıklarını bulduklarını düşündüren ise çoğunlukla aradıkları değerlerin zaten orada hiç var olmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁰⁴ Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 40, 41, 43, 44, 45-77, 78 vd. ; Ersan, Songül, "İslam hukukunda kişilik bağlamında yapay zekâ sorunu / Artificial intelligence problem in the context of personality in Islamic law" *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı* (Burdur: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022), 36, 47, 69, 92; Görgülü - Keskin, 37 - 65.

¹⁰⁵ Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 42, 43 vd.

¹⁰⁶ robotlarla-evlilik-yasallasacak. (Erişim Tarihi 26 Ağustos 2022).

Sorunu cinsellik temelli farklı bir açıdan ele alacak olursak, Sigmund Freud'un psikanaliz çalışmalarına bakıldığında toplumsal baskıya maruz kalmış ya da çocukluğunda bastırıldığı duyguları bilinç dışında biriktiren, bunu belli bir olgunluğa eriştikten sonra açığa çıkaran insanlardan bahsedilmektedir. Bu biriken enerjinin açığa anormal bir şekilde çıkmasını nevroz hastalığı olarak nitelendiren Sigmund Freud, cinsel sapkınlıkların oluşumunun bastırılmış, gizlenmeye çalışılmış duygulardan kaynaklandığını belirtmektedir. Freud cinselliğin yaşamımızın her alanını etkilediğini ve her evrede tatmin edilmeyi beklenen hazzın olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁷ İnsanların insansılarla evliliğe yöneliminde bu tür kişilerin zihinlerinde ve vücutlarında olgunlaşmamış bir cinsel olgunluk olduğunu ve ayrıca insansılarla evliliğin temelinde cinsel tatmin olduğunu ileri sürebiliriz. Freud, kişinin kendisiyle ve içinde bulunduğu toplumla sürekli çatışma halinde olduğunu, bu durumun toplumun ahlaki değerlerine aykırı olan fakat kişinin haz ve mutluluk aldığı durumlar olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸ Bu yüzden hazlarımızı, hayattan beklentilerimizi içinde bulunduğumuz topluma göre şekillendiririz. Hastalıklı cinsel fantezileri olan ya da kendisini toplumdan soyutlamış bireyler, çocukluğunda bastırıldığı birtakım duyguları insansılarla evlenerek gün yüzüne çıkarabilirler. Freud, dönüklerin kendilerini normal seyirde karşı cinsi arzularını gerekirken, farklı cinsel yönelimde bulunanların, sapmalarında hiçbir bozukluk göstermeyen kimseler izlenimi verdiklerini belirtir. Freud'un bu düşünceleri hümanoidlerle evlilik yapan ya da yapmak isteyen insanların psikolojisini yansıtmaktadır. Birey, denetlenemeyen cinsel dürtünün doyuma ulaşması için daha uygun bir nesne bulamadığından dolayı robota yönelme ihtiyacı duyacaktır. Cinsel dürtünün böylesine çeşitlilik gösterdiğini ve nesnesi karşısında soysuzlaştığını görmek ilgi çekicidir. Oysa kendine özgü nesneye çok daha sıkıca bağlanan açlığın, ancak en aşırı durumlarda bu hale gelebildiğini görmekteyiz. Açıklamaları teyit eden çarpıcı bir örneği dile getirmek yerinde olacaktır. 2016 yılında Lilly isiminde bir Fransız kadın, 3D yazıcı vasıtasıyla üretilen InMoovator isimli robotuna âşık olmuş ve onunla evlenmek istediğini dile getirmiştir. 2018 yılında Japonya'nın başkenti Tokyo'da bir okul yöneticisi olarak çalışan Akihiko Kondo'nun, sanal dünyada 16 yaşında bir şarkıcı olan hologram HatsuneMiku'yla, kuyumcudan yüzük alarak ve evlilik sertifikası oluşturarak, evlenmesi yine tüm dünyada infial uyandıran benzer örneklerden biridir.¹⁰⁹

3.1. İnsansılarla Evliliğe Yönelim Sebepleri

Evlilik ve aile bütün toplumlarda önemsenen bir kurum olmuştur. Geçmişten beri süre gelen kurallar çerçevesinde bu kurum şekillenmiştir. Birçok değişikliğe uğrayan insan inanç ve düşünceleriyle evliliğe bakış açısı değişmiştir. Geçmişle günümüz evliliklerini karşılaştırdığımız zaman teknolojinin beyinlerimizi, duygularımızı ele geçirmesi ile birlikte

¹⁰⁷ Freud, *Cinsellik*, 112.

¹⁰⁸ Freud, *Psikanaliz Ve Uygulama*, 48-87.

¹⁰⁹ Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 115, 116, 117, 141, 145; 2050ye-kadar-robotlarla-evlilik-yasal-olabilir. (Erişim Tarihi 26 ağustos 2022).

hayata bakış açımız daralmış daha bencil, doyumsuz, elindekilerle yetinmeyen kişilere dönüştürülmüştür. İnsanların doyumsuzluğu, mükemmeliyetçilik arayışı, değişen estetik algılarımız, evlilik ilişkilerimizi de etkilemiştir. Sosyal medyanın beyinlerimize entegre ettiği güzellik anlayışı yüzünden eşler arasında beğenilmeme, bunun sonucunda da aldatmalar çoğalmıştır. Evliliğin asıl meselesi olan cinsellik sanal ilişkiler yoluyla pornografik (porno tehlikesi) sitelerin yaygınlaşması sonucu hasara uğramaktadır. Toplum aile yapısına, çiftlere ve her şeyden önce insanın kendisine psikolojik ve bedensel olarak zarar veren pornonun 1990'lardan sonra daha çok sorun yarattığı görülmüştür. Porno aracılığı ile cinsel duyguların istismar edilmesi, bunun yanında cinsel ilginin farklı nesnelere, insanlara ve en önemlisi ileriki yıllarda sektör haline gelecek insansılara yönelmesi kaçınılmaz bir durumdur. Asıl mesele çiftlerin cinsel yakınlık kurarak sevişmeye porno kullanımıyla teşvik edilmesi olarak gözüke de günümüzde porno anlayışı beden bölgeleri ve cinsel eylemler hakkında sadece düşünmeyi öğretmektedir.¹¹⁰ Bu da cinsellikte söz konusu olan sevgi, saygı, şefkat, merhamet, tutku, romantizm gibi duyguların ihmal edilip hedonistçe bir yaşam tarzının benimsetilmeye çalışıldığının göstergesidir. Bir nevi cinsellik algılarımızla oynanmıştır. Bu sebeple eşler birbirlerini yetersiz ve eksik hissetmektedirler. Tüm bunlar sonucunda robotlara yönelim artmıştır.

Burada evliliklerin temelini sarsan ve boşanmaların artmasına sebebiyet veren problemlerden dolayı insanlar, insansılarla evliliği tercih etmelerinin de muhtemel olacağına dikkat çekilerek ele alınacaktır.

3.1.1. Cinsel İşlev Bozukluğu

Yapılan araştırmalar sonucu her üç kişiden birinde cinsel işlev bozukluğu tespit edilmiştir. Toplumsal ve kültürel farklılıkların etkisiyle belli kesimlerde çok sık rastlanılan kimi hastalıklar mevcuttur. Muhafazakâr kesimlerde özellikle de Türkiye'de cinselliğin tabulaştırılıp sadece erkeğe özgü bir işlevmiş gibi gösterilmesi cinselliğin sınırlandırılması ile beraber bu konuyla alakalı eğitim yetersizliği, aşağılanma duygusu/korkusu, ayıplanma, bekâretin önemsenmesi gibi sebeplerden dolayı çok sık görülen belli cinsel işlev bozuklukları göze çarpmaktadır. Kadınlarda vajinismus, orgazm kasılmaları erkek bireylerde ise erken boşalma, penis sertleşmesi gibi sıkıntılar haddinden fazla hale gelmiştir. Bu hastalıklara ilişkin özet bir tablo aşağıda verilmiştir:

a. Kadınlarda cinsel işlev bozuklukları:

- Azalmış cinsel istek bozukluğu
- Cinsel tiksinti bozukluğu
- Cinsel uyarılma bozukluğu
- Orgazm bozukluğu
- Disparoni (ağrılı cinsel birleşme)

¹¹⁰ W.Maltz – L. Maltz, *Porno Tuzağı* (İstanbul: Ciss Yayıncılık, 2022), 27.

b. Erkeklerde cinsel işlev bozuklukları:

- Azalmış cinsel istek bozukluğu
- Cinsel tiksinti bozukluğu
- Erektile işlev bozukluğu (sertleşme zorluğu)
- Erken boşalma
- Erkeklerde orgazm bozuklukları
- Erkeklerde Cinsel Ağrı Bozukluğu
- Parafililer¹¹¹

3.1.2. Aile İçi Şiddet (Kadına Yönelik Şiddet)

Aile içi şiddet; ailenin üyelerinden birinin karşı tarafa baskı, güç ve saldırı uygulamasıdır. Şiddet sadece bedene yönelik olarak düşünülmemelidir. Kişinin istemediği tutum ve davranışlara zorlanması, psikolojik hasara yol açacak zorla evlilik, zorla cinsel ilişkiye girmek, kısıtlanmak gibi örnekler verilebilir.¹¹²

Aile içi şiddet her yaşta birçok sebebe bağlı olarak gerçekleşir. Daha çok eşler arasında anlaşmazlıklar sonucu oluşan bazen de psikolojik sorunlardan dolayı ortaya çıkan şiddet diğer aile üyelerini özellikle de kadını ve çocukları olumsuz yönde etkilemektedir.

2003 yılında yapılan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması kadınların, yemeği yakması, kocasına karşılık vermesi, lüzumsuz para harcaması, çocukların bakımını ihmal etmesi, cinsel ilişkiyi reddetmesi gibi durumlardan en az birinde kocası tarafından dövülmeyi onaylama oranı İstanbul bölgesinde %26.8 olarak saptanmıştır. Yanikkerem ve Saruhan tarafından İzmir’de 345 kadın üzerinde yapılan kadına yönelik bir şiddet çalışmasında kadınların bazı durumlarda “şiddeti hak ettiklerini” ifade ettiklerine dair %8’lik istatistik dikkati çekmektedir.¹¹³ Dünya Sağlık Örgütü 2002 yılında yaptığı bir araştırmada kadınların %10’u ile %69’u yaşamının belli bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığı ifade edilmiştir. Son zamanlarda artan kadınlara yönelik şiddetin gerek basın yoluyla sürekli haber yapılması gerekse sosyal mecralarda yayılması toplumsal olarak bu durumu normalleştirmiş ve daha da artmasına sebep olmuştur. Ve yine 2007 senesinde Altınay ve Aratın yaptığı araştırmalara göre Türkiye’de her üç kadından birinin eşinden dayak yediği, yükseköğrenim görmüş altı erkekten birinin eşine fiziksel şiddet uyguladığını ve bu şiddete maruz kalan kadınların ise sustukları tespit edilmiştir. Bunun sonucunda aile içi huzursuzlukların ciddi boyutta baş

¹¹¹ Aybüke T.-İbrahim S.-Pınar D, “Cinsel İşlev Bozuklukları ile Evlilik Uyumu Arasındaki İlişki”. *Kriz Dergisi* 28 (1). 9-20.

¹¹² Ayşegül Doğrucan-Zahide Yıldırım, “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Üzerine Bir inceleme”. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2/Sayı 2/2020 Hacettepe University Journal of Social Sciences, Volume 2/Issue 2/2020*, 122-138. Ayrıca bkz: aile-ici-siddet. (Erişim Tarihi 26 Ağustos 2022).

¹¹³ Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Durumu. (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2022).

göstermesiyle boşanmalar artmıştır. Bekâr insanların özellikle de kadınların bu tür sebeplerden dolayı evliliğe uzak olması onları farklı seçeneklere sürüklemektedir.¹¹⁴

3.1.3. İletişimsizlik

İletişim evlilikte eşleri birbirine bağlayan çok önemli bir unsurdur. İyi ve etkili bir iletişim sağlıklı, güvenli bir evlilik demektir. Eşlerin evlilik sürecinde her şeyi açık açık konuşmaları buna bağlı olarak ellerinden geldikçe olumlu dönüt sağlamaları önemlidir. Çünkü sorun teşkil edecek durumların çekinilmeden açık bir şekilde konuşulması eşlerin birbirine karşı saygı, sevgi, güven ve sorumluk bilincini artırmaktadır. Bu da onları birbirine bağlamaktadır. Evliliklerde görülen problemler karşısında suçlu tarafın özür dileme erdemliliğini göstermesi, birbirlerine sık sık sevgi sözcükleri kullanmaları onlar için daha sağlıklı olur.¹¹⁵

Genel olarak evliliklerin son bulmasının önemli sebeplerinden biri iletişimsizlik olarak görülür. Çünkü eşler herhangi bir çatışmada birbirlerini dinleyip sorunu çözmek yerine birbirlerini suçlama girişimine başvururlar ve çatışmalar, çözülmeyen problemlerle sonuçlanır. Buna bir de günümüz insanların içe kapanıklığı, aile ve toplumdan soyutlanarak kendi içinde bir dünya kurması da eklenir. Yine karşımıza çıkan sosyal mecra ilişkileri asıl meselemiz olan insani ilişkilerin önüne geçmiştir.¹¹⁶

3.1.4. Cinsel Fanteziler

Cinsellik; sevgiyi, şefkati, ilgiyi, zevki ve üremeyi sağlayan bir etkileşimdir. İnsanoğlunun kimseyle paylaşmadığı cinsellikle alakalı inanılmaz fantezileri olabilir. Fakat bu fantezilerimizin kendimize ya da partnerimize zarar verdiğini hissettiğimizde zamanlar olur ve partnerimizin karşılık vermemesi bireyde psikolojik sorunlara yol açar. Bunun sonucunda karşıdakinden uzaklaşma ya da cinsel fantezileri terk etme çabası ile mücadelesi söz konusudur.

Değişik cinsel fantezilere eğilimli insanlar bunun karşılıklı rızaya dayanarak yapılmasını istemektedirler. Bunun olması içinde belli süreçlerin atlatılması gerekir. Bu süreç bunaltıcı olabildiği gibi bazen hiç karşılık bulmadığı için duygular bastırılmakta ve cinsel fantezilerin gerçekleşmesi için para karşılığında tatmin yoluna gidilmektedir. Fakat artık para karşılığı geçici süreli ilişkiler yerine sırf cinsel fanteziler için insansı robotlar tercih edilmeye başlanılmıştır. Yani bireyler, gerçek insanla gerçekleştiremediği fantezilerini robotlarla elde etmiş görünmektedirler. Çünkü birçok insan, robotla yapılan cinsel ilişkinin insanla yapılandan daha tatminkâr olduğunu dile getirmiştir. Bunun sebebi ise robotun

¹¹⁴ çift-ve-aile-danismanligi. (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2022).

¹¹⁵ Yazıcı, Hikmet, "Evliliğin Niteliği Olarak Evlilikte Bireyselleşme ve Bütünleşme." *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2019, 30(2), 606-622.

¹¹⁶ Güneş, H. Nihat, "Feminist Akımlarda Aile". *Social Sciences Research Journal*, Volume 7, Issue 3, (September 2018), 142-153.

tamamen verilen talimatları yerine getirip karşdakini memnun etme çabası içerisinde olmasdır.¹¹⁷

3.1.5. Estetik kaygı

Modern çağın bize sunduğu en önemli şey her şeye çok kısa bir sürede ulaşabiliyor olmamızdır. Sosyal medya aracılığı ile birlikte eskiden sadece zengin sınıfın ulaştığı imkânlara artık herkes ulaşmaktadır. Estetik işlem yapma herkesin kolaylıkla ulaşip yapmaya çalıştığı zaruri bir ihtiyaca dönüştürülmüştür. Sosyal medyada çokça reklamları yapılan estetik operasyonları, plastik cerrah estetisyenleri tarafından insanların beyninde yapılması zorunlu bir fiilmiş gibi kabul ettirilmiş gözükmetedir. Geçmiş yıllarda toplumun, kültürün, ekonomik şartların ve tabi ki de aile baskısının yoğun olmasından dolayı estetik işlemler, bir tık geride kalmış sadece elit kesimin yaptığı işlemler olarak algılanmıştır. Fakat teknolojinin gelişimi ile beraber modern çağın bize sunduğu imkânlar dâhilinde herkesin sahip olabileceği şekle dönüşmüştür. Yani aslında güzellik algılarımızla da sektörel olarak oynanmıştır. Kadınların artık çocuk yapmak istememelerinin büyük bir sebebi estetik kaygılardır. İnsanlarda kendi bedeninden memnun olmama ya da sanal alemde paylaşılan kusursuz bedenlerle kendini karşılaştırması sonucu oluşan öz güven eksikliğini estetik yaparak giderme psikolojisini oluşturmayı başarmıştır. Bütün bu olanlar evliliklerde ya da ikili ilişkilerde büyük sorun ortaya çıkarabildiği gibi insansılarla da evliliğe yöneltecek psikolojik kaygıyı üretebilecektir.¹¹⁸

3.1.6. Kısırlık

Dünya Sağlık Örgütü tarafından, haftada 2-3 kez cinsel ilişkiye girip cinsel hayatı aktif olan ve doğum kontrol yöntemi uygulamayan bir çiftin bir yıllık süre içerisinde gebelik durumunun gerçekleşmemesi durumu olarak tanımlanmıştır. Dünya genelinde çiftlerin yaklaşık olarak %25'ini etkileyen bir sağlık problemidir. Yapılan araştırmalar kısırlık probleminde 1/3 oranında erkeklerin, 1/3 oranında kadınların ve 1/3 oranında her iki partnerin sorumlu olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁹

Kısırlığın nedenlerine baktığımız zaman kadınlarda yumurtalık kanalını oluşturan tüplerin tıkalı olmasından kaynaklı sıkıntılar söz konusudur. Sperm ve yumurtanın bu kanalda döllememesi kısırlığa yol açmaktadır. Yumurtlamada ortaya çıkan sıkıntılar kısırlığa sebep olmaktadır. Erkeklerde ise bulaşıcı hastalıklar, çocukluk döneminde geçirilen kanser hastalığı, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, yapısal ve çevresel hastalıklar vs. yine

¹¹⁷ Nermin Gürhan-Gökçen Erdoğan-Fatih Seyran, "Cinsel Şiddet." *Meyad Akademi*, Cilt:1 Sayı:1 Yıl: 2020,59-65.

¹¹⁸ S.Visal Buturak-Elif Sarı-Ömer Oğuztürk-Aslıhan Kırıcı Güneş, "Personality traits in aesthetic surgery patients Estetik cerrahi hastalarında kişilik özellikleri". *Cukurova Med J* 2016;41(3), 554-558.

¹¹⁹ Gurbuz T-Okcu NT-Gokmen O, "Evaluating the sexual function differences among the infertile women". *Turk J Clin Lab* 1, 2021, 57-64; Okray, Z. "Kısırlık sorunu yaşayan erkek hastaların TAT ve Rorcshach tepkilerinin olgu düzeyinde incelenmesi." *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(5) 2019, 53-64. Ayrıca bkz. kısırlık-nedir. (Erişim Tarihi 1 Eylül 2022).

kısırlığın başlıca sebepleridir.¹²⁰ Bu ve benzeri sebeplerden dolayı çiftlerin çocuk sahibi olamaması evliliğin bitmesine sebebiyet veren faktörler arasında sayabiliriz. Ancak birey yine de cinsellik ihtiyacını karşılamak istemektedir.

3.2. Elektro-Köle Eş

İnsanoğlu hayatı boyunca diğerlerine hükmetmek ve kendisine hizmet edilmesini istemiştir. Bu amaçla günümüz modern çağda insansılar hayatımızın merkezinde yerini almıştır. İnsansıların üretilmesiyle beraber robotlarla cinsel münasebet gündeme gelmiş bunu meşrulaştırmak için de evliliklere başvurulmuştur. Örneklere baktığımız zaman robotla evlilik gerçekleştiren insanların kurduğu cümleler çoğunlukla gerçek eşimizde bulamadıklarımızı robotta buluyoruz, şeklindedir. Bunu cinsellik veya robotun insana karşı gösterdiği sevgi gösterisi olarak ya da robotun kendini ona tamamen teslim etmesi olarak algılayabiliriz. Jiajia Zheng isimli bir yapay zekâ uzmanının ürettiği robotla resmi olmayan bir nikâh kıydığını daha önce ifade etmiştik. Yaptığı açıklamaya göre o, kendisine göre bir eş bulamadığı için bu robotla evlendiğini dile getirmiştir. Elektro-köle eş anlayışına insanı iten daha önce ifade edilen sebeplerle birlikte aile içinde meydana gelen eşlerin birbirine karşı olan saygısızlığı, itaatsizliği, iletişimsizliği, bir bütün olmaları gerekirken birbirlerini rakip olarak görmeleri, her zaman en üstte olma çabasında olmalıdır. En önemli etkenlerden birisi olan cinsel işlev bozuklukları insanları farklı arayışlara itmiştir.

Yapılan araştırmalara göre seks robot satışlarının dindar ülkelerde daha fazla rağbet gördüğü gözlemlenmiştir. Genel anlamda tüm dinlerde kadının her zaman ikinci planda tutulması kadının eşine itaat etmesi gerektiği algısı mevcuttur. Bunu kadının, kocasına mutlak itaati anlatan ve kadının dindar yönüyle sorgulanan “Keepsweet! Pray and obey.” belgeseli ile ilişkilendirebiliriz. Belgeselde 2008 yılında Batı Teksas’daki “Ziona Özlem Çiftliği’ne” yapılan baskın sonucunda kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet, zulüm, cinsel ve psikolojik istismar gözler önüne serilmiştir. Ve toplamda 400 çocuk koruma altına alınmıştır. Yönetmenliğini Rachel Dretzin’in yaptığı bu belgeselde burada bulunan kadın ve çocukların; “Her konuda kocana yani erkeğine itaat et! Tatlı kal!” düşüncesi üzerine yaşamlarını şekillendirdikleri anlatılmıştır. Ayrıca bu belgeselde, çok eşliliğin olduğu FLDS adlı gizli tarikatta kendini mesih ilan eden Warren Jeffs’in korkunç yükselişi ele alınmaktadır.¹²¹ Warren, 24’ü reşit olmayan 78 eşe sahiptir. Warren, kadınların, çocuk yaparak cennette mevkilerinin yükseleceğine inandığı için kadınları evliliğe ve hamileliğe zorlamıştır. Sadece çoğul eşler olduğu için ve çocuk doğurdıkları için kadın bu şekilde değer görmüştür. Kuralların ve zorbalığın olduğu FLDS’de genç kızların ve kadınların tuhaf hatta uzaylıymış gibi giyinmeleri, üniformaya benzer aynı kıyafetleri giyip aynı saçları yapmaları, eğitimlerine müdahale edilip, dış dünyadan koparılmaları ve sadece seks kölesi olarak kullanılmalarıyla dikkat çekmiştir. Küçük yaşta kız çocuklarının evlilik adı altında 85 yaşındaki yaşlı insanlara

¹²⁰ kisirlik-nedenleri. (Erişim Tarihi 1 Eylül 2022).

¹²¹ keep-sweet-pray-and-obey-cikis-tarihi-ozet-fragman-ve-daha-fazlasi. (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2022).

pazarlanması yine zulmün göstergesidir.¹²² Belgeselde kadının kendi düşüncelerini önemsemeden eşine tamamen itaat etmesi, robotla evlilik sonucu yine şahit olacağımız sahnelere benzemektedir. Çünkü robotlar partnerini memnun etmeye odaklı şekilde programlanmıştır. Özellikle de kadın robotların satışının fazla olmasının erkeğin itaat eden bir kadın arzu etmesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan çok yaşlı bir insanın küçük yaşta bir robotla birlikteliğine şahit olunacaktır. Ve böylece belgeselde kınadığımız sistemi, pek muhtemelen insansı robot evlilikleri ile normalleştirilmiş olacağız. İnsan gibi hareket eden, konuşan, anlayan, olaylara ve durumlara mantıklı tepkiler veren, âşık olan, kendisine âşık ettiren ve cinsel ilişkiye giren robotlarla evlilik sonucu evliliğe bakış açımız kesinlikle değişecek erkek ve kadın fitratı tehlikeye girecektir. Çünkü robot gerek hareketleriyle gerekse konuşmalarıyla insana cazibeli gelmektedir. Çoğunlukla partnerini yüceltecek, gururunu okşayacak, ona sürekli sevdiğini dile getirecek her dediğini yapacak, ona son derece uyum sağlayacak ve birçok konuda tatmin edecek insansı, aslında bir elektro-köle eş olacaktır.¹²³

3.3. Yapay Zekalı Robotlarda Üreme

Bilim adamları robotla evlilik sonucu üremenin nasıl olacağı üzerinde çalışmalar yapmıştır. ABD'nin Vermont, Tufts ve Harvard Üniversitesinden bilim insanları kurbağa embriyosundan aldıkları kök hücreleri kuluçkaya yatırmışlardır. Çalışmalar sonucunda kendi kendine çoğalma, gelişen hücrelerin birlikte hareket ettiği, yaralandığı zaman kendini iyileştirdiği gözlenmiştir. İnsan vücudunda mikropları öldürme ya da denizlerde mikroplastikleri yok etmek gibi görevlerde kullanılacağı için yaşayan robot "Ksenobot" olarak adlandırılmıştır.

İlgili deneylerde ismini Afrika pençeli kurbağasından alan Ksenobotlar, birçok kök hücrenin bulunduğu ortama bırakılmıştır. Daha sonra kök hücrelerini birleştirip ağız olarak tanımlanacak bölümlere sıkıştırılmıştır. Bir süre sonra sıkıştırılan kök hücreler ksenobot olarak doğurdu. Daha önce böyle bir üreme şeklinin bulunmaması bilim insanlarını şaşırtmıştır. Bir adet ksenobotun üç bin kök hücreden oluştuğu belirtilmiştir.¹²⁴ Görüntülerde ebeveyn ksenobotların gevşek kök hücrelerini toplayıp yavru yığını oluşturduğu görülmüştür. Fakat insanlar bunları robotlara benzetememiştir. Bilgisayar ve robotik profesörü Josh Bongard'ın; "Çoğu insan robotları metal ve seramikten yapılmış olarak düşünür ama önemli olan bu değildir; robotun ne yaptığıdır. Yani önemli olan robotun kendi başına insanlar adına hareket etmesidir." sözleri insansuların getirilmeye çalışıldığı seviye ile ilgili çok önemli bir açıklamadır.¹²⁵

¹²² eksisozluk, keep-sweet-pray-and-obey. (Erişim Tarihi 31 Ağustos 2022).

¹²³ batililarin-hedefinde-seks-robotlari-var-(Erişim Tarihi 27 Ağustos 2022); Ersoy, *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*, 10, 92.

¹²⁴ bilim-teknoloji/kendi-kendine-ureyen-robot (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2022).

¹²⁵ sabah.com.tr/?utm_source=galeridetay_web. (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2022)

Bu üretilen küçük robotlar yürüyebildiği gibi yüzebilmekte, küçük yükleri taşıyıp küçük gruplar halinde çalışabilmektedirler. Uzun süre yemek yemeden hayatta kalabilmektedirler. Ayrıca kendilerini yenileyebilmektedir. Bu knesebotlar ilk bakışta robot gibi gözükme de hem bir robot hem de genetiği değiştirilmemiş organizma denilebilmektedir. Yapılan programlama, düşündüğümüz gibi yapılmamış olsa bile Profesör Bongard; “Şekil, özünde bir programdır. Şekil, bu inanılmaz şaşırtıcı süreci güçlendirmek için knesenobotların nasıl davrandığını etkiler.” ifadesi ile henüz yeni üretilen bir teknolojinin bu alandaki çalışmalarda süreci güçlendirdiğini vurgulamıştır. Bu küçük robotların kullanımının tam olarak nerde olacağı veya daha insansı robotlara dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği ileriki zamanlarda yapılan yeniliklerle görülecektir.¹²⁶

3.4. İnsansı Tehlikesi: İnsanlığın Yalnızlaşması

İnsanlar birçok ihtiyacını teknoloji ile gidermektedir. Bu teknolojinin bize sunduğu imkânlar yok sayılamaz. Fakat böyle olumlu yanlarının yanında duygularımızı ve düşüncelerimizi ele geçirip bizi esir alan dijitalizm beşerî ilişkilerimizi ve toplumun en önemli unsuru olan aile yapısını bozmuştur. Uzmanlar, iletişimin artık yüz yüze yapılmasından ziyade mesajlaşma uygulamalarından ya da sanal mecra üzerinden yapılmasının bizi yalnızlaştırdığını ifade etmektedirler. Ciddi bir şekilde insanın, kendine ve çevresine yabancılaşması söz konusudur.¹²⁷

Cep telefonlarının yaygın olmadığı dönemlerde insanlar, bireyselleşmeden uzak bir şekilde ifade edeceğimiz toplum içinde kendine yer edinmiş bir yapı içindeydi. Teknolojinin ilerlemesi ile insanlar en yakınındaki ile bile sosyal medya üzerinden ya da anlık mesajlaşma uygulamalarından iletişime geçse de insanın yalnızlaşması ve insansılara yönelmesi konu bağlamında düşünülmektedir. Hâlbuki sanal dünyada yapılan samimi iletişimin yüz yüze daha soğuk, samimiyetsiz ve mesafeli olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi insanlarda oluşan öz güven eksikliği, kaygı ve karşı tarafın beğenisi ile kendisiyle ilgili düşünceleridir. Aslında teknoloji, bizi bir anlamda kendimize yabancılaştırıp insanlardan uzaklaştırmış ve gerçek ilişki kurmaktan korkar hale getirmiştir. Sosyal mecraı çekici kılan en önemli etken, orada herkesin çok beğenilip çok sevilmesidir. Arkadaşlığı, aşkı, sevgi, saygı gibi değerleri yüz yüze yapılan ilişkilerde aramaktan daha çok sosyal medyada, sosyal mecralarda aranması insansıların kabul edilmesinde çok önemli teknolojik bağımlılığın göstergesi olarak görülebilir. Çünkü covid-19 ile birlikte, evlerimizi, işyerlerimizi, eğitim kurumları gibi yerleri kaplayan dev ekranlar, kişisel elektronik aletler, insanların kendisiyle bile baş başa kalmasına fırsat vermemiştir. Bizi sürekli izleyici konumuna sokmuş, görüntü bağımlılığı yaşam tarzımıza dönüşmüştür. İzlemekten sıkıldığımız noktada ön plana çıkma, kendini beğendirme

¹²⁶ youtube.com/watch? (Erişim Tarihi 28 Ağustos 2022)

¹²⁷ Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 42, 43 vd; Ford, Martin, *Robotların Yükselişi*. çev. Cem Duran. 10. Baskı (İstanbul: Kronik, 2021), 261; Kurt, İsmail, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği* (Ankara: Eskiye 2021), 37, 52, 73.

ihtiyacı doğmuştur. Değer görmek, sevilmek, saygı gösterisi, anlaşılmak gibi ihtiyaçlar bu yolla tatmin edilmeye çalışılmıştır. Tüm bu durumlar insanı toplumdaki soyutlanma ile sonuçlanmış ve insanları yalnız yaşayan bireyler haline getirmiştir.¹²⁸

¹²⁸ Konuyla ilgili tespit, tartışmalar için bkz.: Kurzweil, Ray, *İnsanlık 2.0.* çev. Mine Şengel. 7. Baskı (İstanbul: Alfa, 2021), 543; Walsh, *2062 Yapay Zeka Dünyası*, 42, 43, 54, 55 vd; Ford, *Robotların Yükselişi*, 261; modern-hayatin-insani-yalnizlastirmasi. (Erişim Tarihi 27 Ağustos 2022).

Sonuç

Gelecek için büyük bir problem teşkil edecek insansılarla evlilik, temelde İslam hukuku olmak üzere birkaç farklı perspektif açısından değerlendirilmesi gereken bir konudur. Çalışmada okuyucunun dikkate alması istenilen en önemli noktalardan birisi insansılara evlilik yoluyla hukukî veya sosyal bir statünün tanınıp tanınmaması gerektiğidir. Statünün tanınması insansılarla evliliği geçerli kılar mı sorusu yine problem olarak karşımızda durmaktadır. Belirsizlik söz konusu olduğu için bu tür evliliklerin hukuki zemindeki boşlukları, sağlıklı ve tatmin edici bir şekilde doldurulmamıştır.

Ruh ve beden ihtiyaçlarının karşılanması, bunun yanında neslin devamı, toplumda ahlaksızlığın önüne geçmek ve en önemlisi insanca yaşamak için evlilik yapmak, aile kurmak dinin zarûriyatlarından. Genel olarak baktığımız zaman, İslam'ın temel aile stratejisindeki "aile modeli" fitrat temelli kendi doğallığında şekillenmektedir. İslam'da yer aile anlayışında, aile kuran bireylerin ruhsal ihtiyaçları ihmal edilmediği gibi biyolojik ihtiyaçları da görmezden gelinmemiştir. İnsansılarla evlilik üzerine şekillenen toplumlarda iffetsizliğin ve ahlaksızlığın "modernlik" ambalajıyla sunulduğu ortadadır. Nikâhsız birlikteliklerin aslında ahlaksızlık vesilesi iken "özgürlük" kisvesi altında pazarlanarak insansılarla sektörel bir kazanç hedeflenmektedir. İnsansılarla yaşanan ahlaksızca birlikteliklerin meşrulaştırılmasına yönelik faaliyetlerine rağmen günümüzde insanlığın fitratının korunarak devam etmesi için İslam'ın aile modeli en iyi örnektir. Birçok şeyin konuşulup tüketildiği hız ve haz dediğimiz teknolojik dönemde evliliğin, aile yapısının amaçlarından saptırıldığı, hedonistçe yaşam için ve en önemlisi üremenin engellenmesi için değişik yapıda evliliklere, bireylerin yöneldiği bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Eskiden sanal mecralarda yapılan ilişkilerin evliliğe engel olduğunu konuşurken şimdi ise insan üretimi olan robotların, evlenecek eş kategorisine girmesi gündemdedir. Bugün tüm dünyada günlük hayatın bir parçası haline gelen robotlar; evlerimizi, iş yerlerimizi sosyal alanlarımızı işgal etmektedir. Son zamanlarda insansılarla evliliğin konuşulmasında aile kurumunun bundan nasıl etkileneceği, zarar görüp görmeyeceği hususunda pek çok soru işaretleri vardır. Aslında bu sorunun temelinde özellikle Avrupa'da bugün nüfus artışı gerilemiş, yaşlı nüfusu artmış ve evlilik olayı durma noktasına gelmiştir. Hal böyle olunca Avrupa devletleri, vatandaşlarını evlilik dışı da olsa çocuk yapmasını teşvik etmektedir. Çalışmanın tartışma konusu Avrupa toplumlarının problemlerinin nerede yattığına dair bir tespitte ve öneride bulunmaktadır. Gelişen ve değişen dünyada belki de toplumsal bazda bozulmanın İslam dünyasında en yavaş olduğu alanlardan biri aile müessesesidir.

İnsansılarla yapılan evlilikler, yalnızca bireyi değil toplumu ve en önemlisi aile yapısını olumsuz yönde etkileyecek ve evliliğin asıl amacı olan üremeyi durduracaktır. Her ne kadar robotların ürettiği iddia edilse bile, insan ırkını yok etmeye yönelik bir faaliyettir. Bireyin özgür iradesini kullanarak evlenmek istemesi, kişinin temel haklarından biridir. Ancak insansılarla evliliğin amacından sapacağı ve sadece cinsel dürtülerin tatmini için

yapılacak evlilikler olacağı kesindir. İnsanların şehvet ve hazzı ön planda tutularak sektörel çıkarlar amaçlanmaktadır. Aile kurumuna saldırı niteliğinde düşündüğümüz bu hukukî olayı, üreticilerin ekonomik çıkarları doğrultusunda geliştirdikleri bir gerçektir. Aslında bu çalışmanın asıl amacı gerek dinî hukukta gerekse pozitif hukukta hukukî olay ve işlemin tanımının değişip-değişmeyeceğini insansılarla evlilik konusunu tartışarak gündeme getirmektir. İslam hukuku yani dinî hukukta farazi bir mesele olarak görülse de önce insansılarla evlilik, ilahi adalet açısından insan davranışlarında bunun izhârî ki daha çok mefsedet söz konusu olduğu için insansılarla evliliğin kabul edilemezliği ifade edilmiştir. Ancak sınırların çizilmediği ve hükümlerin koyulmadığı her konunun, insanlığı belirsizliğe götürecektir ve insanlığın daha büyük problemlerle boğuşmasına sebebiyet vereceğini de belirtmekte fayda var.

Yapay zekâ ile güçlendirilmiş insansı robotlarla evliliğin mümkün kılınmasıyla beraber nasıl yaptırımların uygulanacağı henüz tartışılmamıştır. Robotla bir yuva kurmak isteyenlerin yanında sapık duyguların tatmini için kullanmak isteyenler çok fazladır. Önümüzdeki süreçte insansı yasaların ülkelerin parlamentosunda yer alacağı öngörülse de henüz atılan adım yok gibidir. İnsansıların seks kölesi haline getirilmesinin önüne geçilmesi için ve insan öldüren hümanoid robotlara nasıl cezaların uygulanacağı uluslararası hukukla çözümlenmelidir. Ayrıca bu evliliğin İslam hukukunda nasıl karşılanacağı önem arz etmektedir. Kadın robotla evlilik sonucunda mehir hakkı, nafaka hakkı olacak mı, bu evlilik için imzanın gerekliliği vs. çözüm bekleyen problemler arasındadır. Bilinç ve iradeden yoksun bu siborglara İslam hukukunda sorumluluk tanınmayacağı sağlararası ilişki kuralından bellidir. Sağlar arası mı?

Kaynakça

- Asimov, Isaac. *Ben ve Robot*. çev. Ekin Odabaş. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.
- Aydemir, Emrah. *Uygulamalar ile Python ve Yapay Zeka*. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Alpaydın, Ethem. *Yapay Öğrenme*. Çev. Aylin Ağar. İstanbul: Tellekt Yayınları, 2020.
- Akman, Toygar. *Öbürgünkü Siberetik*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, 2003.
- Aydın, İsmail Hakkı. *Beyin Sizsiniz 5.0 Metaverse, Holistik Çağ*. İstanbul: Girdap Yayıncılık, 2022.
- Acar, Okan. *Yapay Zeka Fırsat mı Yoksa Tehdit mi*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2020.
- Baldwin, Richard. *Küresel Robotlaşma”Küreselleşme, Robot Bilimi Ve Gelecekte İstihdam*. Çev. K. Yiğit Us. İstanbul: Siyah Kitap Yayınevi, 2019.
- Bostrom, Nick. *Süper Zeka*. İstanbul: Küy Yayıncılık, 2021.
- Christian, Brian- Griffiths Tom. *Hayatımızdaki Algoritmalar*. çev. Ali Atav. Ankara: Buzdağı Yayıncılık, 2020.
- Çağıl, Orhan Münir. *Hukuka ve Hukuk İlmine Giriş*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1966.
- Domingos, Pedro. *Master Algoritma*. çev. Tufan Göbekçin. İstanbul: Paloma Yayınları, 2019.
- Doğan, Mehtap. *Yapay Zeka ve Bilinç Problemi*. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2020.
- Demirkol, Zafer. *Herkes İçin Yapay Zeka*. İstanbul: Genç Destek Yayıncılık, 2021.
- Ebû Süleyman - Abdulvahhab İbrahim. *el-Fikru'l-usûlî Dirase Tahlilî Nakdiyye*, Suudi Arabistan: Dâru'ş-Şurûk, 1984.
- Erdoğan, T. A. “Marx ve Fromm’un Yabancılaşma ve Sevgi Kavramları Bağlamında İnsan-Robot İlişkisi” *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, (2019), 110.
- Erdem, S. İslam Hukukunda Ailenin Devamlılığı. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (5) , (2020) 29.
- Ersoy, Çağlar. *Robotlar, Yapay Zeka ve Hukuk*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Ford, Martin. *Robotların Yükselişi*. çev. Cem Duran. İstanbul: Kronik Yayıncılık.,2015.
- Freud, Sigmund. *Cinsellik*. İstanbul: Ezer Yayıncılık, 2020a.
- Freud, Sigmund. *Bir Yanılsamanın Geleceği*. İstanbul: Ezer Yayıncılık, 2020c.
- Freud, Sigmund. *Psikanaliz Ve Uygulama*. İstanbul: Ezer Yayıncılık, 2020b.
- Freud, Sigmund. *Dinin Kökenleri*. İstanbul: Ezer Yayıncılık, 2020d.
- Freud, Sigmund. *Cinsiyet Üzerine*. çev. C. Güneş İspir. Eskişehir: Dorlion Yayıncılık, 2020e.
- Göçen, Ahmet. *Yapay Zeka Kavramlarına Giriş*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2020.
- Gökmen, Emrah. “Adam Çalıştıranın Sorumluluğu Özelinde Yapay Zekânın İslam ve Türk Hukuku Üzerinden Mukayeseli Olarak Değerlendirilmesi” *ASBÜ Hukuk Fakültesi (2022/2)*, ss. 931-991.
- Görgülü, Ü - Kesgin, S. Yapay Zekâ Robotlara Ahlaki Ve Hukuki Statü Tanınması Problematikliği -İslam Ahlakı ve Hukuku Açısından Bir Değerlendirme, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2021)

- Gürgüze, G.-Türkoğlu, İ. Kullanım Alanlarına Göre Robot Sistemlerinin Sınıflandırılması, *Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilim Dergisi* 31 (1), (2019), 53, 66.
- Hallaf, Abdulvahhâp. *İslam Hukuk Felsefesi*. Ankara: Ankara Basımevi, 1985.
- İbn Rüşd Muhammed b Ahmed (ö. 595). *Bidâyetu'l-müçtehîd ve nihâyetu'l-muktesid*. Lübnan: DKİ, 1981.
- Kara Kılıçarslan, S. Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Ve kişiliği Üzerine Tartışmalar, *Kırıkkale Üniversitesi Adalet Myo Dergisi*, 4 (2), (2019), 28.
- Kasapoğlu, A. İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlak Uyumu-, *Bilimname* XII, 1, (2007), 137-161.
- Kasapoğlu, A. Kuranda Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram:"Sükun"-Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim-, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV(4), (2004), 74-86.
- Kolektif. *Yapay Zekâ Çağından İslam ve Hukuk*. ed. Yıldray Sipahi. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2022.
- Kolektif. *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker, 2019.
- Kurzweil, Ray. *İnsanlık 2.0*. çev. Mine Şengel. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2021.
- Kurzweil, Ray. *Bir Zihin Yaratmak*. çev. Dilara Gostolüpçe. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2021.
- Kurt, İsmail. *Transhümanizm Ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*. Ankara: Eski Yeni Yayıncılık, 2021.
- Kubat, Cemalettin. *Matlab"Yapay Zeka Ve Mühendislik Uygulamaları"*. İstanbul: Abaküs Yayıncılık, 2021.
- Köse, Utku. *Yapay Zeka Etiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021.
- Merğînânî, Ebu'l-Hasen Ali b Ebî bekr (ö.593). (t.y.), *el-Hidâye I-II*, Lübnan: Dâr İhyâu't-Turâsi'Arabî.
- Morsünbül, Ü. Robotlarla Bağlanma ve Cinsellik: Ruh Sağlığı Bakış Açısından Bir Değerlendirme, *Psikiyatride Genel Yaklaşımlar*, 10(4), (2018), 427, 439.
- Murray, John. *Düşünen Makineler*. çev. Samet Öksüz. İstanbul: Say Yayıncılık, 2021.
- Marr, Bernard.- Ward, Mtt. *Yapay Zeka İş Başında*. İstanbul: Mediacat Yayıncılık, 2021.
- Nâsîf, Mansur Ali. (t.y.). *et-Tâc el-Câmiu li'l-usûl I-III*, İstanbul: Dersaadet.
- Ozan, E. Robotlar ve Uygulamaları, *Elektrik -Elektronik Mühendisliği Anabilim Dalı*, (2020), 113
- Özakkaş, Tahir. Bütüncül Psikoterapi. 2. Baskı. İstanbul: Litera, 2004.
- Özdemir, Ö. Moda Programlarında Kadın Bedeninin Metalaşması, *Akdeniz İletişim Dergisi*, 246, 270.
- Öztürk, K.. Şahin, ME. Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâyâ Genel Bir Bakış, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Mühendislik Fakültesi*, 6 (2), (2018), 25, 36.
- Pinker, Steven. *Zihin Nasıl Çalışır*. çev. Sabri Gürses. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2020.
- Penrose, Roger. *Kralın Yeni Akli*. çev. Tekin Dereli. İstanbul: Küy Yayınları, 2020.

- Say, Cem. *Yapay Zeka*. İstanbul: Kitap Dizisi Yayıncılık, 2020.
- Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi, 1977.
- Searle, John R. *Bilincin Gizemi*. çev. İlknur Karagöz İçyüz. İstanbul: Küre Yayıncılık, 2020.
- Selebi, Muhammed Mustafa. *Tatbiku'ş-şeriatî'l-İslamî beyne'l-müeyyidin ve'l-muâridîn*. Kahire: Dâru2ş-Şurûk, 1987.
- Shadbolt, Nigel - Hampson, Roger. *Dijital Maymun*. konya: Salon Yayınları, 2020.
- Serçemeli, M. Muhasebe ve Denetim Mesleklerinin Dijital Dönüşümünde Yapay Zekâ, *Giresun Üniversitesi İİBF İşletme Muhasebe ve Finansman*, 13(10), (2018), 369, 386.
- Sipahi, Yıldırım. "İslam Hukukunun Genel Teorisi Bağlamında İstihsan ve Yapay Zekâ" *Yapay Zekâ Çağında İslam ve Hukuk*. ed. Yıldırım Sipahi. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2022.
- Snowden, Edward. *Sistem Hatası*. çev. Gökhan Arıkan. İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2020.
- Tahavi Cafer, Ebu Ca'fer Ahmed b.Muhammed (ö.321). *Hadislerle İslâm Fıkhı I-IV (Şerhu Meâni'l-Âsar)*. çev. M,Beşir F Eryarsoy. (İstanbul; Kitabı, (1430-2009), IV, 404.
- Tegmark, max. *Yapay Zekâ Çağında İnsan Olmak*. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2021.
- Yargı, M A. Nikâhın Asıl Maksadı ve Geçerliliğine Etkisi, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* IV(4), (2020).
- Yaylı, Hafize. *Hadislerle ve Ayetlerle Livata*. İstanbul: Aktaş Yayıncılık, 2019.
- Yılmaz, Altınç. *Yapay Zekâ*. İstanbul: Kodlab Yayınevi, 2022.
- Yılmaz, Mustafa - K-İyigün, Öykü. *Oyun Değiştiren Güç Yapay Zekâ*. İstanbul: Beta Kitap Yayınevi, 2020.
- Walsh, Toby. *2062 Yapay Zekâ Dünyası*. çev. Zerin Dirihan. İstanbul: Say Yayıncılık, 2020.
- Wheelan, Charles. *Çıplak İstatistik*. çev. Ali Atav. Ankara: Buzdağı, Yayıncılık, 2020.
- Web Kaynakları**
- Bakırcı, M Ç. (2017). "Robot ne demek? Robot Sözcüğü Ne Anlama Gelir?"Erişim 20 Temmuz 2022. <https://evrimagaci.org/robot-ne-demek-roboanlama-gelir-4905.pdf>
- "Robotik, robot tanımı." Erişim 20 Temmuz 2022. <https://tr.m.wikipedia.org.pdf>
- "Makine öğrenmesi", Erişim 20 Temmuz 2022. <https://www.bm.com cloud learn.pdf>
- "Derin Öğrenme" Yazılımlarının Karşılaştırılması,"Erişim 1 Ağustos 2022. <https://tr.m.wikipedia.org.pdf>
- "Optimizasyon Problemlerinin Çözümü için Parçacık Sürü Optimizasyon Algoritması", Erişim 3 Ağustos 2022. <https://dergipark.org.tr.pdf>
- Optimizasyon nedir? Erişim 3 Ağustos 2022. <https://burcu.medium.com.pdf>
- Doğal Dil İşlem (NLP), Erişim 5 Ağustos 2022. <https://tr.m.wikipedia.org.pdf>
- Dijiseksüellik, Erişim 10 Ağustos 2022. <https://www.intell4.com/dijiseksuellik-nedir-haber-184294.pdf>

- Dopamin hormonun, Erişim 15 Ağustos 2022. <https://www.fanatik.com.tr/dopamin-hormonu-nedir-ne-ise-yarar-dopamin-eksikligi-nasil-giderilir-dopamin-eksikligi-ve-yuksekligi-2103092.pdf>
- Serotonin Hormonu, 15 Ağustos 2022. taihinde <https://wikipedia> adresinden alındı.
- Dopamin Hormonu” Ne işe yarar,” Erişim 15 Ağustos 2022. <https://www.fanatik.com.tr/dopamin-hormonu-nedir-ne-ise-yarar-dopamin-eksikligi-nasil-giderilir-dopamin-eksikligi-ve-yuksekligi-2103092.pdf>
- Endorfin Hormonu, Erişim 20 Ağustos 2022. <https://proteinocean.com/blog/endorfin-mutluluk-hormonu-nedir-ne-ise-yarar-endorfin-hormonu-salgilamak-ve-yukseltmek-neler-yapilabilir?gclid.pdf>
- Oksitozin Hormonu, Erişim 20 Ağustos 2022. <https://www.doktorsaliheken.com/oksitosin-hormonu.pdf>
- Sex Robotları, Erişim 21 Ağustos 2022. https://stringfixer.com/tr/Sex_robot
- Sex Robotları, Erişim 21 Ağustos 2022. https://stringfixer.com/tr/Sex_robot
- “Sex Robotlarının Özellikleri,”Erişim 21 Ağustos 2022. <https://www.mynet.com/galeri/seks-robotunun-bu-ozelligi-pes-dedirtti-110104214918/2.pdf>
- Sex Robotları, Erişim 22 Ağustos 2022 <https://www.mynet.com/galeri/seks-robotlarinda-encok-bu-talep->
- Samantha Sex makinesi,”Robot Hakları”, Erişim 21 Ağustos 2022. <https://journo.com.tr/samantha-seks-makinesi-robot-haklarihttps://journo.com.tr/samantha-seks-makinesi-robot-haklari>
- Cinsiyete dayalı şiddet, Erişim 22 Ağustos 2022. <https://tr.sputniknews.com/20191225/seks-robotu-tehlikesi-cinsiyete-dayali-siddeti-artirabilirler>
- Dijiseksüellik, Erişim 22 Ağustos 2022 <https://www.milliyet.com.tr/molatik/iliskiler/dijiseksuel-nedir?>
- “Dijiseksüellik Nedir”, Erişim 23 Ağustos 2022. <https://www.intell4.com/dijiseksuellik-nedir-haber-184294.pdf>
- Dijiseksüellik Hakkında, Erişim 22 Ağustos 2022. <https://listelist.com/dijiseksuellik-hakkında>